

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Факультет аграрного менеджменту

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри адміністративного
менеджменту та ЗЕД

Олена КОВТУН

(підпис)

" ____ " _____ 2025 р.

БАКАЛАВРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«Формування експортного потенціалу зернової галузі України»

Спеціальність

073 «Менеджмент»

Гарант освітньої програми
д.е.н., професор

(підпис)

Віра БУТЕНКО

Керівник бакалаврської
кваліфікаційної роботи
д.е.н., професор

(підпис)

Марат Ібатулін

Виконав (ла)

(підпис)

Михайло
Навроцький

КИЇВ – 2025

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Факультет аграрного менеджменту**

ЗАТВЕРДЖУЮ

**Завідувач кафедри адміністративного
менеджменту та ЗЕД**

к.е.н., доц. _____ Олена КОВТУН
(підпис)

" 14 " _____ грудня _____ 2024 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання бакалаврської кваліфікаційної роботи студенту

Навроцький Михайло Ростиславович

Спеціальність **073 «Менеджмент»**

Тема бакалаврської кваліфікаційної роботи: **«Формування експортного потенціалу зернової галузі України»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від «12» грудня 2024 р. № 2223
«С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____ 2025.05.27

Вихідні дані до бакалаврської кваліфікаційної роботи: законодавчі акти, навчальна та наукова література, офіційні статистичні матеріали, звіти та оперативні матеріали, дані міжнародної статистики та публікації наукових установ _____

Перелік питань, які потрібно розробити:

1. ТЕОРЕТИКО МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Перелік графічних документів: таблиці, рисунки, схеми

Дата видачі завдання « 14 » _____ грудня _____ 2024 р.

**Керівник бакалаврської
кваліфікаційної роботи**

Марат Ібатуллін

**Завдання прийняв до
виконання**

Михайло Навроцький

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ.....	8
1.1. Сутність експортних операцій.....	8
1.2. Експортний потенціал та фактори його формування.....	15
1.3. Особливості формування експортного потенціалу в аграрній сфері.....	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	31
2.1. Аналіз світової кон'юнктури ринку зерна.....	31
2.2. Сучасний стан та тенденції розвитку зернової галузі України.....	41
2.3. Оцінка формування експортного потенціалу зернової галузі України.....	47
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА НАПРЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ.....	54
3.1. Шляхи удосконалення формування експортного потенціалу.....	54
3.2. Світовий досвід стимулювання експорту зерна та напрями забезпечення державної підтримки експортного потенціалу зернової галузі України.....	58
3.3. Прогноз формування експортного потенціалу зернової галузі України.....	65
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Зернова галузь посідає ключове місце в аграрному комплексі економіки України. Активне просування країни в напрямку інтеграції до світового господарського простору та вступ до Світової організації торгівлі відкрили нові можливості для розвитку виробництва сільськогосподарської продукції з експортною орієнтацією, зокрема зерна. Впровадження міжнародних стандартів якості, спрощення митного регулювання та розширення зовнішніх ринків сприяли значному зростанню обсягів експорту українського зерна.

Глибокі структурні трансформації в національній економіці підвищили роль аграрного сектору як одного з головних рушіїв економічного розвитку, джерела валютних надходжень та привабливого напрямку для інвестицій. В умовах зростаючих обсягів експорту сільськогосподарської продукції, включаючи зернову, та задекларованого курсу на підтримку експорту, державна політика у сфері зовнішньоекономічної діяльності виявляла суперечності та непослідовність у певних напрямках, що стримувало розширення експортного потенціалу галузі.

Особливості функціонування аграрного виробництва, такі як тип ринкової структури, інституційна база та державна економічна політика, у значній мірі зосереджені на підтримці великих корпоративізованих сільськогосподарських підприємств. Водночас, цей підхід недостатньо враховує потреби та можливості малих і середніх виробників, що обмежує реалізацію їх експортного потенціалу та ускладнює його подальший розвиток.

Незважаючи на досягнення, низка питань, пов'язаних із нормативно-правовими та економічними механізмами формування і реалізації експортного потенціалу зернової галузі, факторами його активізації та підвищення ефективності, залишається відкритою. Поточна ситуація на ринку зерна в Україні, наявність порівняльних переваг та географічна близькість до європейського ринку визначають необхідність пошуку нових підходів до зміцнення експортного потенціалу зернових підприємств, уточнення ролі держави в цьому процесі, а також формування стратегічних орієнтирів для

подальшого розвитку. Усе це зумовлює актуальність обраної тематики дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних та практичних аспектів формування експортного потенціалу зернової галузі України.

Відповідно до сформульованої мети у роботі було поставлено та вирішено наступні **завдання**:

- досліджено економіко-правове трактування категорії «експортні операції»;
- уточнено сутність поняття «експортний потенціал» та досліджено фактори формування експортного потенціалу;
- обґрунтовано галузеві особливості процесу формування експортного потенціалу в аграрній сфері;
- оцінено світову кон'юнктуру ринку зерна;
- проаналізовано розвиток зернової галузі України;
- проведено оцінку формування експортного потенціалу зернової галузі України;
- обґрунтовано напрямки удосконалення формування експортного потенціалу зернової галузі;
- досліджено світовий досвід стимулювання експорту зерна та напрями державної підтримки експортного потенціалу зернової галузі України;
- розроблено прогноз формування експортного потенціалу.

Об'єктом дослідження є експортний потенціал зернової галузі України.

Предметом дослідження є процес формування та реалізації експортного потенціалу зернової галузі України.

Методи дослідження. Інформаційною базою дослідження стали монографічні, навчальні та наукові видання, публікації у періодичних виданнях, законодавчі та нормативно-правові акти України, а також статистичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, FAO, аналітичних агенцій.

При проведенні досліджень використовувались: метод логічного аналізу (в процесі уточнення термінології понятійного апарату формування експортного потенціалу), статистичні методи вивчення кількісних закономірностей, що проявляються у структурі, динаміці і взаємозв'язках економічних показників (при визначенні факторів та тенденцій світової кон'юнктури ринку зерна та розвитку зернової галузі України), методи економічного аналізу (при дослідженні процесів формування експортного потенціалу зернової галузі України), методи економічного прогнозування (при визначенні прогнозних показників економічної ефективності формування експортного потенціалу).

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладено на 71 сторінці, містить 18 таблиць та 21 рисунок. Список використаних джерел нараховує 62 позиції, викладений на 6 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КРАЇНИ

1.1. Сутність експортних операцій

В умовах сучасного розвитку світового господарства та міжнародних економічних відносин – таких як глобалізація економічних зв'язків, розширення ринкових механізмів, інтенсифікація інтернаціоналізації, стрімке зростання обсягів світової торгівлі та активізація інтеграційних процесів – експортна діяльність висуває нові організаційно-економічні вимоги до суб'єктів господарювання. Вихід підприємств на зовнішній ринок передбачає попередню оцінку їх експортного потенціалу, що є основою для прийняття рішень щодо доцільності експорту продукції.

Експорт виступає початковим етапом інтернаціоналізації бізнесу. Його стратегічне значення полягає у сприянні економічному зростанню, використанні та нарощуванні конкурентних переваг, підвищенні рівня економічного розвитку до стандартів провідних країн, розширенні міжнародної співпраці та формуванні позитивного іміджу країни на світовій арені.

Зовнішня торгівля є однією з ключових форм здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Вона має важливе значення для зміцнення економічного добробуту країни, покращення рівня життя населення та посилення міжнародних позицій держави.

Експорт трактують як вивіз за межі країни товарів для реалізації їх на зовнішньому ринку або кількість та вартість вивезених за кордон товарів [45]. П. Самуельсон та В. Нордхауз визначають експорт як товари та послуги, які виробляються всередині країни та продаються за кордон [41].

Згідно із Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», експорт (експорт товарів) розглядається як продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності

(у тому числі з оплатою в негрошовій формі) з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів [1].

Відповідно до Митного кодексу України, експорт – це митний режим, відповідно до якого товари вивозяться за межі митної території України для вільного обігу без зобов'язання про їх повернення на цю територію та без встановлення умов їх використання за межами митної території України [2].

Податковий кодекс України визначає експорт як операції виключно з вивезенням товарів (супутніх послуг) у митному режимі експорту або реекспорту [3].

Експортна операція являє собою комерційну діяльність, пов'язану з продажем і експортом товарів, робіт і послуг для передачі права власності на них іноземному контрагенту [11].

Важливим моментом є те, що експортні операції вигідні не тільки для суб'єкта господарювання, а і державі.

Експорт – це операції, які передбачають продаж та вивіз товарів за кордон для передачі їх у власність іноземному контрагентові, вважаються складовою частиною зовнішньої торгівлі, та найважливішим джерелом одержання прибутку не тільки самих підприємств, а й насамперед держави [21].

Таким чином, відповідно до чинного підходу, український суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності, який здійснює вивезення товарів за межі митного кордону з метою їх реалізації іноземним контрагентам, визнається експортером. У цьому контексті для експортера не має вирішального значення, яким буде подальше використання товару іноземним покупцем – чи буде він використаний у виробничому процесі, реалізований на внутрішньому ринку іншої країни або перепроданий у треті країни. З точки зору національної системи зовнішньоекономічного регулювання, у кожному з наведених випадків така операція вважається експортною.

Т. Мельник вважає, що якщо розглядати експорт як вагомий чинник впливу на економічне зростання, на інтеграцію країни у світове господарство, то він набуває ознак потенціалу [32].

Експортна операція характеризується наявністю двох ключових ознак: по-перше, це укладення зовнішньоекономічного договору (контракту) між резидентом України та нерезидентом, що передбачає передачу товару на відповідних умовах; по-друге, це фізичне переміщення товарної продукції через митний кордон України. Саме момент фактичного перетину товаром митного кордону фіксується як офіційна точка здійснення експорту, яка, зокрема, враховується у митній статистиці та фінансовій звітності.

Отже, експортна діяльність є формалізованим процесом, що передбачає не лише комерційні домовленості, а й чітке дотримання митних та правових процедур, що визначають законність і легітимність зовнішньоекономічної операції.

Враховуючи мету дослідження, поєднаємо економічні та правові характеристики при формуванні даної дефініції і будемо розглядати експорт як процес вивезення через митний кордон товарів, вироблених або перероблених у межах країни, з метою їх реалізації на зовнішніх ринках.

В умовах зовнішньоекономічної діяльності існують наступні види експортних операцій [23]:

- експорт товару за наявні грошові кошти;
- експорт товару в межах державного або комерційного кредиту, або за рахунок відстрочки платежу;
- експорт товару на умовах консигнаційної угоди;
- експорт товару на умовах бартерної угоди;
- експорт товару в рахунок надання допомоги.

Юридична особа може експортувати товари за наступних умов [11]:

- експортні операції повинні бути передбачені її статутними документами;
- договір на експорт товарів повинен складатися відповідно до вимог;
- при визначенні предмету експортного контракту слід враховувати обмеження, квоти та ліцензування, передбачені законодавством України.

Вихід підприємств на міжнародний ринок має на меті зміцнення їхнього фінансового стану, а також покращення економічної ситуації в державі загалом. Досягти цього можна шляхом впровадження сучасних методів управління зовнішньоекономічною діяльністю, які передбачають економічне обґрунтування кожної операції, аналіз її результативності та ефективності. При цьому важливо враховувати як інтереси підприємства, так і держави, що іноді вимагає знаходження компромісних рішень.

Досвід українських підприємств у зовнішньоекономічній діяльності свідчить про важливість урахування специфіки зовнішнього ринку під час оцінки ефективності міжнародних операцій. Повністю охопити всі ці чинники надзвичайно складно, а іноді й неможливо. Проте зі зростанням кількості врахованих чинників підвищується точність отриманих результатів.

Ефективність експортних операцій визначається впливом багатьох чинників. Умовно ці чинники можна класифікувати за кількома основними групами (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація чинників впливу на ефективність експортних операцій

1. За місцем виникнення	Зовнішні Внутрішні
2. За ступенем керованості	Об'єктивні Суб'єктивні Кон'юнктурні
3. За характером визначення	Кількісні Якісні
4. За інтенсивністю впливу	Основні Другорядні
5. За періодом дії	Короткострокові Довгострокові
6. За кількістю об'єктів впливу	Інтегральні Селективні
7. За результатами впливу	Позитивні Негативні

Сформовано на основі [7]

Ефективність експортних операцій визначається комплексом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Зовнішні фактори охоплюють характеристики галузі, а також особливості внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища. До них належать:

- доступ підприємства до світового ринку та рівень конкуренції;
- різноманітність попиту і пропозиції;
- вдосконалення державної системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема впровадження програм підтримки експортного виробництва.

Внутрішні фактори пов'язані з діяльністю підприємства, його зовнішньоекономічною маркетинговою стратегією, управлінськими підходами та особистісними характеристиками керівників. Серед них можна виділити:

- фінансову спроможність підприємства;
- використання сучасних технологій;
- наявність системи контролю якості продукції та виробничих процесів;
- кваліфікацію та досвід персоналу у сфері зовнішньоекономічної діяльності;
- наявність власної дослідницької та аналітичної бази.

За рівнем керованості всі чинники можна класифікувати на:

- об'єктивні, що не піддаються впливу з боку підприємства (наприклад, податкова політика, мита, тарифи на транспортування, світові ціни);
- суб'єктивні, на які компанія може впливати, обираючи певні альтернативи (наприклад, вибір виду транспорту, фрахту, перевалка вантажів у портах, усунення бар'єрів через переговори);
- кон'юнктурні, що виникають у певний момент часу та залежать від поточної ринкової ситуації (наприклад, арбітраж).

За характером вираження чинники поділяють на:

- кількісні (обсяги продукції, що експортується, кількість кваліфікованих працівників, кількість конкурентів тощо);
- якісні (середньорічний обсяг експорту, якість продукції тощо).

За інтенсивністю впливу виокремлюють:

- основні фактори (економічні, політичні, географічні, науково-технічні);

- вторинні фактори (соціально-демографічні, психологічні).

За охопленням об'єктів впливу чинники поділяються на:

- інтегральні, які впливають одночасно на кілька параметрів експортної діяльності;

- вибіркові, що впливають лише на один окремий аспект.

Таким чином, запропонована класифікація дозволяє глибше проаналізувати спектр чинників, що визначають ефективність експортних операцій підприємства.

У сфері міжнародної торгівлі застосовуються два основні способи здійснення експорту: прямий та непрямий.

Прямий експорт передбачає реалізацію продукції виробником без посередників – напряму споживачу. Це може здійснюватися через власну зовнішньоторговельну компанію або спеціалізований підрозділ зовнішньоекономічних зв'язків підприємства.

У разі вибору прямого каналу збуту підприємство повинно створити власну службу для здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід є доцільним за умови:

- значної частки експорту в загальному обсязі реалізації;
- регулярного виконання зовнішньоекономічних операцій;
- високої конкурентоспроможності продукції та обмеженої конкуренції на відповідному сегменті світового ринку.

При непрямому експорті доступ до іноземного ринку відбувається через посередників. Більше половини зовнішньоекономічних операцій здійснюється за підтримки торговельних посередників, тобто незалежно від виробників та споживачів, організацій та приватних осіб. Під посередницькими операціями розуміються операції, пов'язані з купівлею та реалізацією товарів, здійснені від імені виробників та споживачів незалежним посередником, на підставі договору між ними [15].

Аналіз експортних операцій є одним із найважливіших елементів оцінки результативності функціонування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Основні етапи аналізу експортних операцій наведено на рис. 1.1.

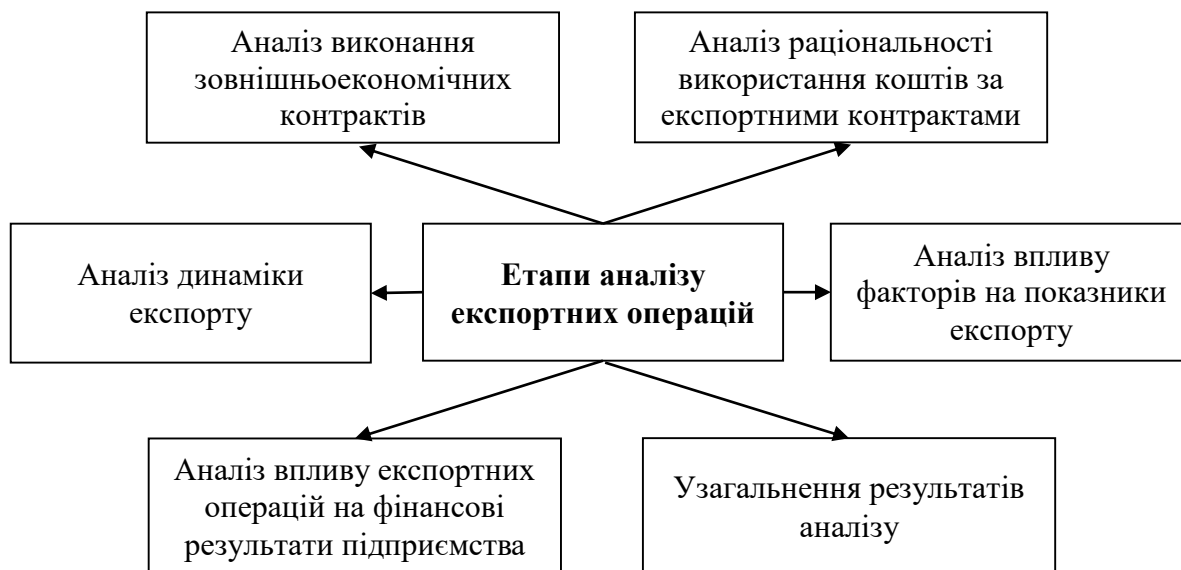

Рис. 1.1. Етапи аналізу експортних операцій

Сформовано автором

Успішність здійснення експортних операцій залежить не лише від точності економічних розрахунків, а й від професіоналізму фахівців та управлінців, їхнього досвіду, знань, інтуїції та здатності приймати зважені рішення. Значну роль відіграють також використання практичних аналогів, врахування попереднього досвіду, обізнаність щодо потенційних партнерів і вміння ефективно вести переговори. Хоча самі економічні розрахунки не гарантують досягнення позитивного результату, вони є необхідною базою для прийняття управлінських рішень.

Поступовий перехід української економіки до цивілізованої ринкової моделі передбачає її активну участь у міжнародних господарських процесах і посилення інтеграції до світової економіки.

Процеси інтернаціоналізації та глобалізації економіки охоплюють усі країни світу незалежно від рівня економічного розвитку та географічного положення. Одним із наслідків трансформаційних змін в Україні стало суттєве

зростання кількості підприємств, що активно залучаються до зовнішньоекономічної діяльності в різних її напрямках.

Сучасний світ дедалі більше характеризується тісною взаємодією між державами. Ця тенденція до інтеграції посилюється потребою спільного вирішення глобальних проблем, які постають перед людством. Основою сучасної світової єдності є економічна взаємозалежність країн. Жодна держава сьогодні не здатна функціонувати ізольовано – повноцінне існування можливе лише за умови її включення до глобальних економічних процесів. На сьогодні глобалізація відбувається двома основними шляхами: через створення міждержавних економічних союзів та завдяки участі у діяльності Світової організації торгівлі (СОТ).

Таким чином, розвиток сучасної держави неможливий без активної участі в міжнародному поділі праці, основною метою якого є розширення ринків збуту для національної продукції. Зовнішня торгівля, орієнтована на експорт, має забезпечити додаткові прибутки підприємствам за рахунок реалізації товарів на зовнішніх ринках.

1.2. Експортний потенціал та фактори його формування

Однією з провідних тенденцій розвитку сучасного суспільства в останні десятиліття є посилення процесів інтернаціоналізації та глобалізації світової економіки. У результаті цих змін значною мірою усунуто або суттєво знижено вплив економічних і фізичних бар'єрів для переміщення товарів та ресурсів. Цьому сприяли поглиблення міжнародного поділу праці, стрімкий розвиток технічного прогресу та широке впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Для підприємств такі процеси означають розширення ринкових можливостей і зростання експортного потенціалу, що відкриває нові перспективи для бізнесу. Проте водночас українські компанії стикаються з посиленням конкуренції на зовнішніх ринках, а також із зменшенням частки внутрішнього ринку. Здатність підприємства реалізовувати свою продукцію за

кордоном розглядається як ключовий показник його конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на світовому ринку.

Тривалий час теорія Хекшера – Оліна слугувала основою для пояснення багатьох аспектів структури міжнародної торгівлі, вивчення експортного успіху підприємств і країн на міжнародному ринку. Згідно з цією теорією, відносна продуктивність підприємства, ефективність використання факторів виробництва, розмір підприємства і ефект «економії від масштабу», а також технологічні чинники визначають міру його участі в зовнішній торгівлі [60]. Таким чином, у сучасних умовах зростає потреба в детальному аналізі та виявленні факторів, що впливають на формування й реалізацію експортного потенціалу, зокрема сільськогосподарських підприємств, та аграрної галузі та країни загалом.

Експорт потенціал є ключовим елементом економічного розвитку будь-якої країни, оскільки він сприяє економічному зростанню, створенню нових робочих місць, підвищенню фінансової стабільності та зміцненню національної економіки. Надходження від експорту формують валютні резерви, які мають вирішальне значення для забезпечення макроекономічної стабільності та подальшого розвитку країни.

Експортний потенціал країни – це її здатність створювати та реалізовувати на зовнішніх ринках товари та послуги, які мають конкурентні переваги та відповідають попиту світової економіки. Експортний потенціал відображає рівень розвитку національної економіки, її інноваційність, технологічність, ефективність, якість та різноманітність виробництва. Експортний потенціал є важливим фактором забезпечення економічного зростання, підвищення добробуту населення, інтеграції країни у світове господарство та зміцнення її міжнародного статусу [44].

Формування експортного потенціалу країни залежить від комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників. До внутрішніх належать ресурсний потенціал – природні, трудові, матеріальні, фінансові та інформаційні ресурси, які визначають виробничі можливості. Важливу роль відіграють також інституційна

система, правове поле, державна економічна політика, рівень конкуренції, науково-технічна база, інноваційна активність і культура підприємництва. Серед зовнішніх чинників – кон'юнктура світового ринку, його структура, тенденції розвитку, попит, ціни, рівень конкуренції, умови міжнародної торгівлі. Значний вплив мають також діяльність міжнародних організацій, наявність міжнародних угод і участь у регіональних інтеграційних об'єднаннях, що визначають правила гри у сфері зовнішньої торгівлі, сприяючи або стримуючи її розвиток.

Ефективна зовнішньоекономічна діяльність сприяє відтворенню експортного потенціалу країни, підвищенню конкурентоспроможності українських товарів на світових ринках, формуванню раціональної структури експорту й імпорту, залученню іноземних інвестицій на взаємовигідних умовах, забезпеченню економічної безпеки України [46].

Експортний потенціал притаманний економічним суб'єктам усіх рівнів – підприємство, галузь, регіон всередині країни, національна економіка, угруповання кількох держав, – які реалізують цей потенціал шляхом розвитку зовнішньої торгівлі, передусім, експорту. Тобто, по-перше, експортний потенціал країни складається з експортних потенціалів окремих галузей, а експортний потенціал галузі – з експортних потенціалів окремих підприємств; по-друге, експортний потенціал об'єктивно пов'язаний з конкурентоспроможністю продукції, призначеної для реалізації на світовому ринку [27].

На рис. 1.2 зображено основні елементи, які входять до структури експортного потенціалу країни.

Експортний потенціал країни є фундаментом для формування та раціонального використання експортного потенціалу окремих підприємств у межах певної галузі. У свою чергу, експортний потенціал підприємства визначається з урахуванням ринкової кон'юнктури, наявних конкурентних переваг, а також рівня конкуренції на конкретних зовнішніх ринках. У сучасних умовах високої турбулентності та швидких змін на світових ринках ефективна реалізація експортного потенціалу набуває особливого значення. Це особливо

актуально в контексті зниження платоспроможного попиту на внутрішньому ринку та неможливості стабільної діяльності окремих підприємств через наслідки воєнних дій. В такій ситуації експорт може виступати ключовим інструментом стабілізації та поступового відновлення національної економіки, забезпечуючи надходження валютних ресурсів, підтримку виробничої активності та збереження робочих місць.

Рис. 1.2. Елементи, які входять до структури експортного потенціалу країни [27]

Експортний потенціал можна охарактеризувати як спроможність зорієнтованого на процес функціонування у світовому економічному просторі суб'єкта щодо адаптування до конкретного міжнародного середовища. Відповідно, основним завданням експортного потенціалу господарюючого суб'єкта є пристосування до вимог зовнішньої економічної сфери. Для того, щоб експортний потенціал підприємства-суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності був здатен до постійного адаптування підприємства до динамічно-змінних вимог міжнародного простору необхідним є безперервний розвиток самого потенціалу в експортоорієнтованому виробничому напрямку [47].

Найбільш широким поняттям в процесі дослідження даної проблеми є саме експортний потенціал, зважаючи на широту його ознак та властивостей. Поняття «експортний потенціал» сучасні науковці розглядають з різних точок зору. Дискусійність формулювання даної дефініції зумовлена існуванням чотирьох підходів до розуміння сутності експортного потенціалу [49].

Узагальнюючи дослідження українських вчених, можна систематизувати підходи до розуміння експортного потенціалу підприємства [13; 31; 43; 48; 49; 50; 52; 53; 56].

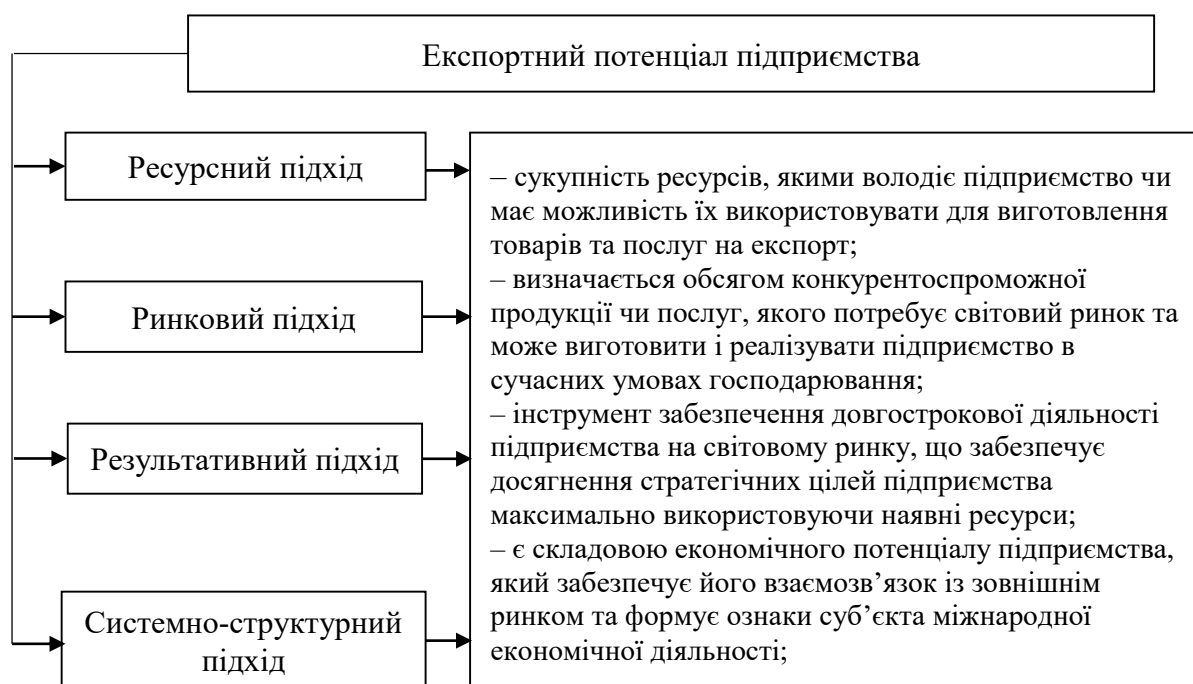

Рис. 1.3. Підходи до розуміння сутності поняття «експортний потенціал підприємства»

Узагальнено на основі [13; 31; 43; 48; 49; 50; 52; 53; 56]

Таким чином, ми вважаємо, що експортний потенціал – це складова загального економічного потенціалу підприємства, що забезпечує реалізацію його експортних можливостей використовуючи наявні ресурси з метою забезпечення довгострокової результативності та формування конкурентних переваг на міжнародних ринках.

Конкурентні переваги країни на світовому ринку можуть бути втрачені або нівельовані у разі їх неефективного використання. Саме тому експортний

потенціал слід розглядати як динамічну категорію, що змінюється відповідно до трансформацій в національній економіці та коливань кон'юнктури світового ринку.

Експортний потенціал підприємства – це об'єктивно існуюча тенденція виникнення експортної діяльності, тобто остання стає дійсністю лише завдяки реалізації власне експортного потенціалу. Взаємозв'язок категорій експортний потенціал і діяльність у зовнішньоекономічній сфері віддзеркалює діалектичний характер процесу експортоорієнтованого розвитку підприємства. Експортний потенціал – це ще не фактична діяльність підприємства у зовнішньоекономічній сфері, а початок, який містить програму того, чого ще не існує, але закладено в тому, що вже є. Крім цього, експортний потенціал є і ступенем розвитку підприємства як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності [47].

На нашу думку, експортний потенціал – це системна сукупність ресурсів, компетенцій та можливостей, які використовуються або можуть використовуватися на сучасному етапі та в довгостроковій перспективі для забезпечення цілей розвитку держави, галузі, регіону, підприємств у сфері зовнішньоекономічної діяльності та здійснення експортних операцій.

Ресурси можуть поділятися на матеріальні, трудові, фінансові та інформаційні. Компетенції являють собою сукупність навичок, знань, досвіду, ноу-хау і відносин, якими володіють підприємство та його працівники, для формування та реалізації експортного потенціалу, здійснення раціональної та цілеспрямованої зовнішньоекономічної діяльності на відповідних міжнародних ринках.

У загальноприйнятому розумінні, можливість – це засіб, умови, обставини, які необхідні для здійснення будь-чого. Можливості можна визначити як позитивні фактор та тенденції зовнішнього середовища, які в процесі виявлення і використання можуть сприяти якнайбільшому використанню експортного потенціалу. У процесі формування експортного потенціалу діяльність щодо можливостей, які існують у зовнішньому середовищі, повинна включати наступні заходи: маркетингові дослідження з метою виявлення можливостей на

зовнішніх ринках; вивчення науково-технологічного середовища для виявлення прогресивних можливостей нової техніки, технологій, нових товарів та матеріалів тощо; моніторинг економічного та правового середовища з метою виявлення сприятливих макроекономічних тенденцій та прийнятих стимулюючих законодавчих і нормативно-правових актів; дослідження конкурентного середовища для визначення сильних і слабких сторін конкурентів.

Визначальну роль у формуванні експортних можливостей відіграє держава. Формування експортного потенціалу є основним завданням державної політики, яка має спрямовуватися на стимулювання експорту, створення сприятливого правового середовища для здійснення зовнішньоекономічної діяльності, підтримка суб'єктів ЗЕД на міжнародних ринках тощо.

Поняття «експортний потенціал» охоплює не лише фактичні обсяги експорту, але й сукупність наявних резервів ресурсів, які можуть бути залучені до зовнішньоекономічної діяльності за певних сприятливих умов. Відтак, оцінка експортного потенціалу повинна відображати повний спектр внутрішніх можливостей, що дозволяють досягти максимально можливих результатів на зовнішніх ринках завдяки узгодженому та ефективному використанню ресурсного потенціалу.

Для цілей подальшого аналізу та ефективної оцінки експортного потенціалу доцільним є його класифікація за низкою ознак, серед яких слід виокремити:

- форму відображення (фактичний, прогнозований, потенційний тощо),
- рівень суб'єкта (державний, регіональний, галузевий, корпоративний),
- ступінь використання на конкретний момент часу (реалізований, частково реалізований, нереалізований потенціал).

Дослідження факторів формування експортного потенціалу є стратегічно важливим і становить практичний інтерес для суб'єктів господарювання у сфері

управління експортною діяльністю підприємств і розробників державної економічної політики.

Фактори формування та розвитку експортного потенціалу підприємства зазвичай поділяються на внутрішні та зовнішні [36]. Внутрішні чинники ґрунтуються на ресурсній теорії фірм, тоді як зовнішні фактори засновані на теорії промислової організації. Першими факторами – факторами внутрішнього середовища – підприємство може ефективно управляти, а чинники, що належать до зовнішнього середовища, підприємство може враховувати в процесі формування стратегії бізнесу і проникнення на зовнішні ринки.

З точки зору теорії промислової організації, основними факторами формування і зростання експортного потенціалу підприємства є зовнішні фактори бізнес-середовища і стратегії діяльності підприємств. Ця теорія робить акцент на особливій ролі зовнішніх факторів у стратегії фірми, наголошуючи на тому, що зовнішні чинники вимагають її адаптації до умов ринку з метою виживання та розвитку [62].

Загальновизнано, що переважна більшість зовнішніх чинників бізнес-середовища є некерованими для більшості суб'єктів господарювання. Разом з тим, деякі з них можуть бути частково регульованими з боку держави. До таких належать: інфраструктура економіки, державні програми підтримки експорту, заходи щодо усунення внутрішніх експортних бар'єрів тощо.

Натомість, повністю некерованими зовнішніми факторами слід вважати глобальні економічні умови, міжнародну кон'юнктуру, наявність торгових бар'єрів на зарубіжних ринках, особливості політичного чи регуляторного середовища інших країн тощо. Керовані макрофактори становлять особливий інтерес для державних інституцій, які формують економічну політику, оскільки саме вони можуть виступати інструментами цілеспрямованого впливу на зовнішньоекономічну активність країни.

Водночас, окремі підприємства хоча й не мають можливості впливати на більшість зовнішніх умов безпосередньо, можуть здійснювати адаптаційні або стратегічні дії, що дозволяють реагувати на виклики зовнішнього середовища та

частково контролювати чинники формування експортного потенціалу на галузевому рівні.

Важлива перспектива у розумінні експортного потенціалу підприємства забезпечується на основі ресурсного підходу до його формування. У рамках ресурсної теорії формування експортного потенціалу підприємств виходять із того, що підприємство контролює набір матеріальних і нематеріальних ресурсів, що дозволяє йому реалізовувати стратегії, спрямовані на підвищення ефективності його діяльності [36].

Поділ факторів на зовнішні та внутрішні є базовим для розуміння природи процесів формування та розвитку експортного потенціалу підприємства. Водночас, якщо за основу класифікації взяти часовий інтервал дії факторів, доцільно виділити постійні та тимчасові фактори.

До постійних факторів відносять, зокрема, географічне розташування виробника або споживача, кліматичні особливості господарювання, що визначають довгострокові параметри експортної діяльності. До тимчасових факторів слід зарахувати такі, як вибір стратегії виходу на зовнішній ринок, інструменти проникнення та адаптації до його умов.

Система управління експортним потенціалом може розглядатися як у статиці, так і в динаміці:

- у статичному аспекті – це організаційна структура підприємства, яка забезпечує реалізацію прийнятих стратегій та здатність до формулювання нових;
- у динамічному аспекті – це процес управління, що включає аналіз середовища, прийняття рішень, координацію та контроль діяльності.

На цій основі можливо сформувати системно-функціональну модель факторів, що впливають на формування й реалізацію експортного потенціалу підприємства.

Базова системно-функціональна модель факторів формування експортного потенціалу підприємства [36; 61], представлена на рис. 1.4. У цій моделі експортний потенціал, якого досягає підприємство, є об'єднаною функцією внутрішніх факторів і факторів зовнішнього середовища, які можуть бути

охарактеризовані і кількісно представлені множиною параметрів як загальних, так і окремих.

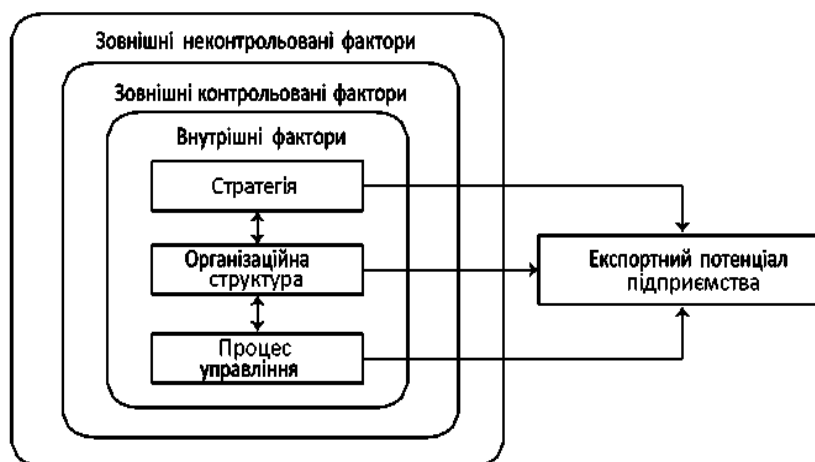

Рис. 1.4. Системно-функціональна модель факторів формування експортного потенціалу підприємства [36; 61]

Узагальнюючи результати досліджень український науковців, можна виокремити основні підходи до формування експортного потенціалу підприємства (табл. 1.2). [9; 24; 26; 35].

Таблиця 1.2

Підходи щодо формування експортного потенціалу підприємства

№ з/п	Назва підходу	Зміст підходів
1	Системний підхід	Експортний потенціал визначається як реальна, складна, динамічна система взаємодіючих і взаємопов'язаних елементів внутрішніх економічних відносин і зовнішніх зв'язків, що підпорядковані реалізації цілей суб'єкта
2	Структурний підхід	Розглядає експортний потенціал економічного суб'єкта як складову системи його економічного потенціалу, виробничого потенціалу або системи зовнішньоекономічних зв'язків
3	Ресурсний підхід	При якому експортний потенціал визначається сукупністю ресурсів, що є необхідними для функціонування та розвитку системи. Таким чином, експортний потенціал суб'єкта економічної діяльності фактично ототожнюється із його експортними ресурсами
4	Результативний підхід	Експортний потенціал визначається як здатність виробляти максимальну кількість продукції за умови найбільш повного та продуктивного використання наявних ресурсів
5	Цільовий підхід	В рамках якого експортний потенціал розглядається як здатність економічного суб'єкта використовувати наявні ресурси для досягнення стратегічних цілей
6	Компаративний підхід	Експортний потенціал визначається можливістю продукування конкурентоспроможної продукції та відтворення конкурентних переваг на світових ринках

7	Ринковий підхід	Експортний потенціал визначається як здатність економічного суб'єкта до контролю максимально можливої частки ринку
8	Функціональний підхід	Експортний потенціал розглядається крізь призму можливостей з виконання функцій суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності, задоволення потреб зовнішніх ринків
9	Адаптаційний підхід	Експортний потенціал визначається здатністю економічного суб'єкта до адаптації до умов зовнішнього середовища, що постійно змінюється

Отже, найбільш перспективним підходом до розуміння сутності експортного потенціалу є ресурсний (факторний) підхід, згідно з яким експортний потенціал формується на основі контрольованого набору матеріальних і нематеріальних ресурсів. Ці ресурси дозволяють реалізовувати стратегії, спрямовані на підвищення ефективності господарської діяльності та зміцнення позицій на зовнішніх ринках. У межах цього підходу внутрішня організація всіх видів ресурсів, незалежно від того, чи вони безпосередньо задіяні в експортній діяльності на поточний момент, чи лише мають можливість бути залученими в майбутньому, розглядається як фундамент експортного потенціалу підприємства, галузі, країни.

Таким чином, експортний потенціал розглядається не як фіксований обсяг реалізованого експорту, а як динамічна сукупність ресурсних можливостей, що можуть бути активізовані та трансформовані у конкурентні переваги суб'єкта на зовнішньому ринку за відповідних організаційно-економічних умов.

1.3. Особливості формування експортного потенціалу в аграрній сфері

Аграрна сфера є стратегічною для національної економіки України, забезпечуючи значну частку валютних надходжень та демонструючи стабільну експортну орієнтацію, зокрема у зерновій, олійній та плодоовочевій продукції. Україна володіє сприятливими агрокліматичними умовами, родючими ґрунтами та великою площею сільськогосподарських угідь, що створює об'єктивні передумови для високого аграрного експортного потенціалу. Експортний потенціал формується в контексті державної підтримки, митної політики,

наявності програм стимулювання експорту, інфраструктурного розвитку та адаптації до міжнародних стандартів.

Система формування експортного потенціалу в аграрній сфері має ряд важливих галузевих особливостей, які необхідно враховувати при впровадженні або удосконаленні розроблення державної зовнішньоекономічної політики.

Система агробізнесу функціонує в результаті поєднання процесів виробництва сільськогосподарської сировини, її переробки, зберігання, транспортування і доведення до споживача. Різні види підприємницької діяльності, що сприяють такому поєднанню, утворюють специфічний комплекс економічних відносин.

Особливості формування експортного потенціалу в аграрній сфері визначаються специфікою сільського господарства: залежністю економічних результатів від природних умов; особливим значенням продовольчих товарів; неспівпаданням періоду виробництва і періоду реалізації; сезонністю виробництва і отримання продуктів; різноманіттям форм власності і організаційних форм господарювання; впливом світового ринку; участю державних органів в розвитку агропродовольчого комплексу і його окремих галузей.

Експортний потенціал в аграрній сфері визначаються тим, що виробництво сільськогосподарських продуктів пов'язане із використанням в якості основного засобу виробництва землі, її якістю. Вказане визначає об'єм, асортимент і якість продукції. Важлива особливість полягає в тому, що доводиться мати справу з товарами першої необхідності. Отже, існує нагальна потреба своєчасно, в необхідному об'ємі і асортименті задовольняти запити споживачів.

Дуже важко своєчасно реагувати на перспективи зміни попиту споживачів на етапі формування експортного потенціалу. Тому що процес виробництва сільськогосподарської продукції триває місяці, а інколи і роки. Отже, говорячи про особливості експортного потенціалу в аграрній сфері, необхідно підкреслити його відмінні риси в порівнянні з експортними можливостями в інших галузях.

Специфіка експортного потенціалу продовольчих товарів полягає в наступних основних факторах:

1. Особливості виробничих сил і виробничих відносин в агропромисловому комплексі в цілому і на споживчому ринку продовольства зокрема.
2. Своєрідність комплексу індивідуальних потреб в продовольчих товарах і обумовленого цими потребами «соціального портрету» споживача.
3. Специфіка продуктів харчування в порівнянні з іншими ринковими товарами.
4. Роль експортно-імпортних операцій в забезпеченні продовольчої безпеки регіону.
5. Особливості стратегічних заходів на споживчому ринку продовольчих товарів.

Специфіка формування експортного потенціалу в аграрній сфері впливає на здійснення зовнішньоекономічної діяльності на ринку сільськогосподарської продукції. Необхідно виділити комплекс факторів, що впливають на агробізнес та формування експортного потенціалу галузі:

- залежність економічних результатів праці в аграрному секторі від кліматично-географічних та інших природних умов;
- обмеженість пропозиції природних ресурсів та агросировини;
- велика частка затрат праці по всьому продуктовому ланцюгу;
- існування великої кількості незалежних виробників, які постачають на ринок обмежений асортимент високостандартизованих товарів;
- наявність значної кількості посередників в продуктовому ланцюгу між виробниками агросировини і споживачами переробленої продукції;
- складність і різноманіття форм власності, багатокладність сільського господарства;
- наявність суттєвого часового лагу між періодами виробництва та переробки агросировини;

- сезонність виробництва агросировини і отримання продуктів її переробки;
- висока кореляція між якістю кінцевого продукту і строками та умовами зберігання, транспортування і реалізації;
- першочергове значення продовольчих товарів в задоволенні основних життєвих потреб людини;
- принципова роль продовольства в економічній та політичній безпеці держави.

Особливості формування експортного потенціалу в аграрній сфері пов'язані передусім з великою диференціацією розмірів сільськогосподарських підприємствах (площа угідь, обсяги капіталу, чисельність працівників тощо). Так великі агропромислові й сільськогосподарські підприємства мають можливість створюють у себе відділи зовнішньоекономічної діяльності і самостійно здійснювати експортні операції. Середні та малі аграрні підприємства змушені користуватися послугами посередників або ж об'єднуватись на принципах кооперації з метою контролю за рухом своєї продукції до кінцевого споживача або здійснення експортних операцій.

Якщо розглядати сільське господарство не лише як виробничий процес, а значно ширше – в контексті невід'ємного зв'язку цього з іншими сферами господарської діяльності (забезпечення матеріально-технічними ресурсами, створення і підтримання виробничої інфраструктури, обслуговування виробничого процесу, переробка і реалізація продукції експортно-імпортні операції тощо), то стає очевидним неминуче зростання участі кожного аграрного товаровиробника у ринковій діяльності. Але чим більше товаровиробник приділяє уваги розвитку виробництва, тим менше йому залишається часу і можливостей ефективно діяти в інших, споріднених сферах. Проблему поєднання виробничої ринкової і зовнішньоекономічної діяльності можна вирішити трьома шляхами.

Перший шлях – досягти таких розмірів виробництва, що дозволять утримувати власні спеціалізовані служби зовнішньоекономічної діяльності,

маркетингу і постачання, мережі збуту продукції, як це роблять великі корпоративізовані підприємства у розвинутих країнах.

Другий шлях поєднання виробничої, ринкової і зовнішньоекономічної діяльності – це користування послугами ринкових посередників, які надали б допомогу або виконали згадані функції.

Третій шлях, за допомогою якого сільськогосподарські товаровиробники можуть не лише забезпечити гармонію виробничої, ринкової і зовнішньоекономічної діяльності, але й стати рівноправними, конкурентоспроможними учасниками ринкових відносин, – це шлях вертикальної і горизонтальної інтеграції, тобто об'єднання зусиль з метою просування у суміжні з сільськогосподарським виробництвом сфери діяльності для забезпечення контролю за рухом створеної у власному господарстві продукції й отримання від цього відповідного зиску.

Аграрний сектор України традиційно відіграє важливу роль у структурі національної економіки. Зважаючи на високий рівень природно-кліматичних переваг та значний обсяг сільськогосподарських угідь, Україна має об'єктивні передумови для розвитку потужного експортного потенціалу в аграрній сфері. В умовах інтеграції до світового ринку, вступу до СОТ та зростаючої глобалізації формування ефективного експортного потенціалу стає пріоритетним завданням як на рівні державної політики, так і для суб'єктів господарювання.

Експорт аграрної продукції є джерелом валютних надходжень, зайнятості, інвестицій та розвитку регіонів. Зернова галузь, олійні культури, овочево-фруктовий сектор є ключовими напрямками, що забезпечують конкурентоспроможність України на міжнародному ринку.

До внутрішніх факторів формування експортного потенціалу аграрної сфери належать:

- природно-кліматичні умови (родючі ґрунти, сприятливий клімат);
- ресурсне забезпечення (земельні, водні, трудові ресурси);
- рівень технологічного розвитку виробництва;
- державна політика підтримки аграрного експорту;

- інфраструктура (транспорт, логістика, елеватори, порти).

Інституційні умови включають правове регулювання, участь у міжнародних торговельних угодах, стандартизацію та сертифікацію продукції відповідно до вимог ЄС та інших ринків.

До головних викликів належать:

- воєнні дії та ризики безпеки;
- логістичні проблеми, зокрема блокування морських портів;
- нестабільність цін на світових ринках;
- обмежений доступ малих та середніх агровиробників до зовнішніх ринків;
- іноземні торгові бар'єри (квоти, стандарти, мита).

Формування експортного потенціалу значною мірою зумовлено організаційно-управлінськими чинниками: наявністю стратегії міжнародного розвитку, кадрів із міжнародною кваліфікацією, досвідом участі в зовнішньоекономічній діяльності. Великі агрохолдинги мають більші можливості щодо експорту, натомість фермерські господарства часто обмежені ресурсно та інформаційно.

Серед ключових стратегічних напрямів розвитку експортного потенціалу аграрної сфери: розвиток переробки аграрної продукції як шлях до збільшення доданої вартості; розширення експортних ринків у напрямку країн Азії, Близького Сходу, Африки; підтримка органічного землеробства; впровадження інноваційних технологій з виробництва, зберігання та логістики продукції; створення кластерів та кооперативів для посилення позицій дрібних виробників.

Таким чином, формування експортного потенціалу аграрної сфери потребує комплексного підходу, що передбачає розвиток інфраструктури, інституційної підтримки, стимулювання інновацій, розширення ринків збуту та ефективне управління ресурсами на рівні підприємств. В умовах глобальних викликів та внутрішніх трансформацій саме аграрний експорт може стати важливим чинником відновлення та економічного зростання України.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз світової кон'юнктури ринку зерна

В сучасних умовах світових глобалізаційних процесах, економічних та кліматичних викликів постійно виникають загрози для продовольчої безпеки людства. Як відомо, на продовольчу безпеку впливає низка факторів, зокрема:

- демографічні (високі темпи приросту населення в світі);
- антропогенні (скорочення сільськогосподарських угідь, збройні конфлікти);
- економічні (зростання світових цін на продовольство);
- природні (зміни клімату, збільшення впливу неврожаїв внаслідок порушення глобальних поставок продовольства).

Систематичне поглиблення впливу перерахованих чинників, сьогодні як ніколи, актуалізують проблеми продовольчої безпеки. Зернові культури є основою для виробництва продуктів харчування, сировиною для багатьох промислових галузей, використовуються як кормова база для тварин, а отже є невід'ємною складовою продовольчої безпеки як окремої країни, так і світу.

Виробництву зернових належить лідерство у продовольчій безпеці людства, вони основні у формуванні тенденцій кон'юнктури ринків продовольства [30].

Сьогодні в світі існує досить багато аналітичних компаній, груп, що здійснюють аналіз тенденцій світового зернового ринку. Але найбільша із них – це Продовольча та сільськогосподарська організація ООН – ФАО (Food and Agriculture Organization (FAO)). Ця організація об'єднує 194 країни, окремо виділений Європейський союз, а також два асоційованих члени. ФАО формує, аналізує статистику світового ринку зерна, а також прогнозує його розвиток. Мета діяльності продовольчої та сільськогосподарської організації ООН «побудувати світ без голоду». Вказана організація розробила Глобальну систему

інформації про продовольство та сільське господарство (GIEWS). Ця система в режимі реального часу відслідковує усі параметри попиту і пропозиції на продукти харчування і інформує зацікавлені сторони. В рамках системи відбувається моніторинг зернового ринку та збір інформації на національному і глобальному рівнях, здійснюється опрацювання інформації щодо прогнозів та моніторингу урожаю, цінової політики, торгівлі зерном, співвідношення попиту і пропозиції, ризиків та управління ними. Це основна база даних про виробництво продуктів харчування у світі. GIEWS опрацьовує та надає всю статистику у формі глобальних баз даних щодо функціонування світового ринку зерна.

Використовуючи вказаний вище ресурс побудуємо аналітичну таблицю 2.1. та проаналізуємо динаміку світового виробництва, пропозиції та попиту зернових за 2015/2016-2024/2025 маркетингові роки.

Таблиця 2.1

Динаміка світового виробництва, пропозиції та попиту зернових

№з/п	Рік	Виробництво, млн. тон	Темп зростання виробництва, %	Пропозиція млн. тон	Темп зростання пропозиції %	Попит млн. тон	Темп зростання попиту %
1.	2015/16	2583,4		3351,0		2550,6	
2.	2016/17	2663,5	3,10	3454,2	3,08	2626,4	2,97
3.	2017/18	2691,5	1,05	3518,0	1,85	2655,5	1,11
4.	2018/19	2636,5	-2,04	3493,0	-0,71	2675,1	0,74
5.	2019/20	2710,7	2,81	3546,3	1,53	2704,9	1,11
6.	2020/21	2770,2	2,20	3603,9	1,62	2763,0	2,15
7.	2021/22	2808,7	1,39	3640,2	1,01	2792,6	1,07
8.	2022/23	2809,9	0,04	3662,0	0,60	2780,2	-0,44
9.	2023/24	2856,3	1,65	3725,6	1,74	2842,1	2,23
10.	2024/25	2847,7	-0,30	3732,4	0,18	2870,3	0,99

Складено автором за даними [57; 58]

Аналіз інформації поданої в таблиці 2.1 дозволяє зробити висновок, що за останні десять маркетингових років світовий ринок зернових (виробництво, попит, пропозиція) не зазнав значних змін. Він є сформованим, стабільним без різких коливань попиту і пропозиції, зміни коливаються в межах трьох відсотків.

Виробництво зернових в 2024/2025 маркетинговому році порівняно з аналогічним показником 2015/2016 маркетингового року збільшилося на 10,23% і склало 2847,7 млн. тон.

Світова пропозиція зернових в 2024/2025 маркетинговому році становить 3732,4 млн. тон., що на 11,38% більше порівняно з показником 2015/2016 маркетингового року.

Попит на зернові в світі в 2024/2025 маркетинговому році склав 2870,3 млн. тон., що перевищує аналогічний показник 2015/2016 на 12,53 відсоткових пункти.

Для кращого сприйняття змін тенденцій світового ринку побудуємо рисунок 2.1.

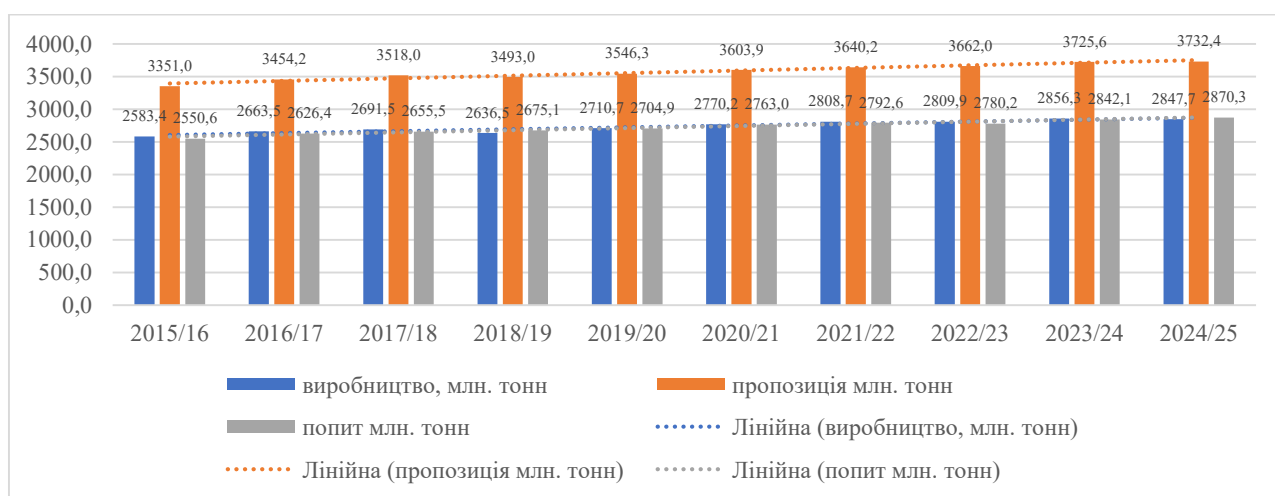

Рис. 2.1. Світове виробництво, пропозиція та попит зернових за 2015/16-2024/25 маркетингові роки (млн тон)

Проаналізуємо світові обсяги виробництва зерна за останні 4 роки в розрізі окремими регіонів та сегментів вирощування зернових культур за допомогою інформації поданої у таблиці 2.2.

Аналіз даних наведених у таблиці 2.2, свідчать, що за останні чотири роки виробництво зернових у світі збільшилося на 1,07%, це відбулося за рахунок приросту виробництва у країнах Південної Америки на 10,10% в 2024 році порівняно з 2021 роком та країнах Азії збільшення склало 6,0 відсоткових пункти. У країнах у Північної Америки в 2024 році порівняно з 2021 роком виробництво зернових збільшилося на 3,9%.

У 2024 році порівняно з 2021 роком дещо скоротилося виробництво зернових, зокрема в країнах Європи на 12,66%, в країнах Океанії на 11,81%, в країнах Африки на 2,8%.

Світове виробництво зернових в 2021-2024 рр (млн тон)

№з/п	Регіон	Виробництво зернових, млн тон				Відхилення 2024 року до 2021 року
		2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	
1.	Азія	1236,9	1258,1,9	1286,5	1311,1	106,00
2.	Африка	203,3	202,6	202,1	197,6	97,20
3.	Країни Центральної Америки і Карибського басейну	43	42,5	41,2	38,1	88,60
4.	Південна Америка	228,6	246,7	247	251,7	110,10
5.	Північна Америка	495,2	472,1	519,8	514,5	103,90
6.	Європа	548,8	526	517,1	479,5	87,37
7.	Океанія	55,9	61,1	42,5	49,3	88,19
8.	Світовий ринок зерна, всього, в т.ч:	2811,7	2809,1	2856,1	2841,8	101,07
8.1.	- пшениця	779,2	807,3	792,1	792,1	101,66
8.2.	- грубе зерно	1506,2	1476,1	1529,2	1506,7	100,03
8.3.	- рис (мелена основа)	526,2	525,7	534,8	543,0	103,19

Складено автором за даними [57; 58]

Для кращого уявлення переставимо структуру світового виробництва зернових за 2023 та 2024 року за допомогою гістограми зображеної на рисунку 2.2.

Рис. 2.2. Структуру світового виробництва зернових за 2023 та 2024 року

За класифікацією міжнародної організації FAO світовий ринок зерна складається із трьох сегментів – пшениці, грубого зерна та рису (мелена основа).

Структура виробництва зерна на світовому ринку представимо за допомогою рисунку 2.3.

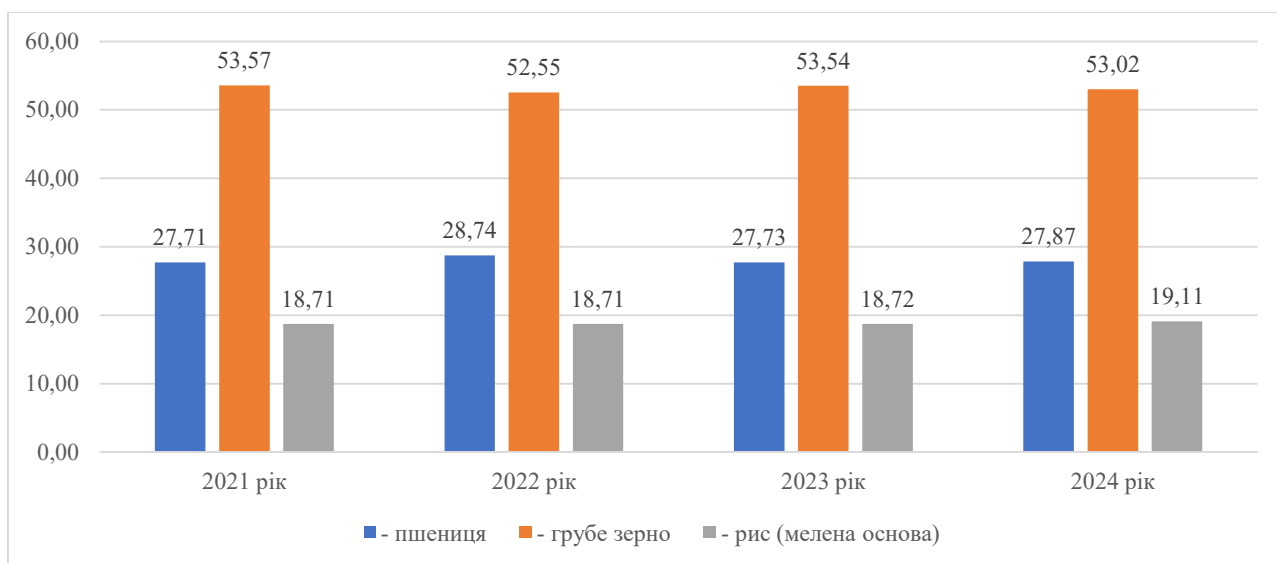

Рис. 2.3. Структура виробництва зерна на світовому ринку

Як свідчать дані рисунку 2.3, в структурі виробництва найбільшу питому вагу (більше половини всього виробництва) займає грубе зерно, зокрема: 53,57% в 2021 році, відповідно 52,55% в 2022 році, 53,54% в 2023 році та 53,02 в 2024 році. Майже третина належить виробництву пшениці: 27,71% в 2021 році, відповідно 28,74% в 2022 році, 27,73% в 2023 році та 27,87 в 2024 році. Близько двадцяти відсотків припадає а виробництво рису, а саме: 18,71% в 2021 році, відповідно 18,71% в 2022 році, 18,72% в 2023 році та 19,11 в 2024 році.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що структура виробництва зерна в світі за досліджуваний період майже не змінилася, хоча необхідно відзначити незначне збільшення виробництва рису.

Світове виробництво зерна характеризується найбільшим виробництвом трьох культур: кукурудзи, пшениці рису. Обсяги виробництва за останні десять років представлені в таблиці 2.3.

Як свідчать показники таблиці 2.3. за досліджуваний період спостерігаються дещо різні тенденції на ринках трьох основних зернових культур світу. Виробництво пшениці характеризується як нарощуванням виробництва так і його спадами. Виробництво кукурудзи за останні десять років

показує стабільне зростання. Така ж тенденція притаманна і вирощуванню рису. Виробництво останнього є стабільними з незначним зростанням.

Таблиця 2.3

Світовий ринок виробництва пшениці, кукурудзи та рису

№з/п	Рік	Виробництво зернових, млн. тон	Пшениця	Кукурудза	Рис
		всього, в т.ч.:			
1.	2015/16	2583,39	737,2	1357,4	488,8
2.	2016/17	2663,49	763,4	1403,3	496,9
3.	2017/18	2691,52	760,3	1431,5	499,7
4.	2018/19	2636,48	730,0	1399,0	507,5
5.	2019/20	2710,67	759,7	1447,5	503,4
6.	2020/21	2770,17	775,1	1477,2	517,9
7.	2021/22	2808,75	782,0	1500,5	526,2
8.	2022/23	2809,87	807,3	1476,7	525,8
9.	2023/24	2856,33	792,0	1529,0	535,4
10.	2024/25	2847,66	797,9	1506,2	543,6

Складено автором за даними [57; 58]

Загалом, світовий ринок зерна засвідчує тенденції зростання виробництва і пропозиції продукції та дещо нижчі темпи зростання попиту, що сприяє подальшому формуванню запасів та стабілізує ринок. Темпи зростання світового ринку зернових представлено на рисунку 2.4.

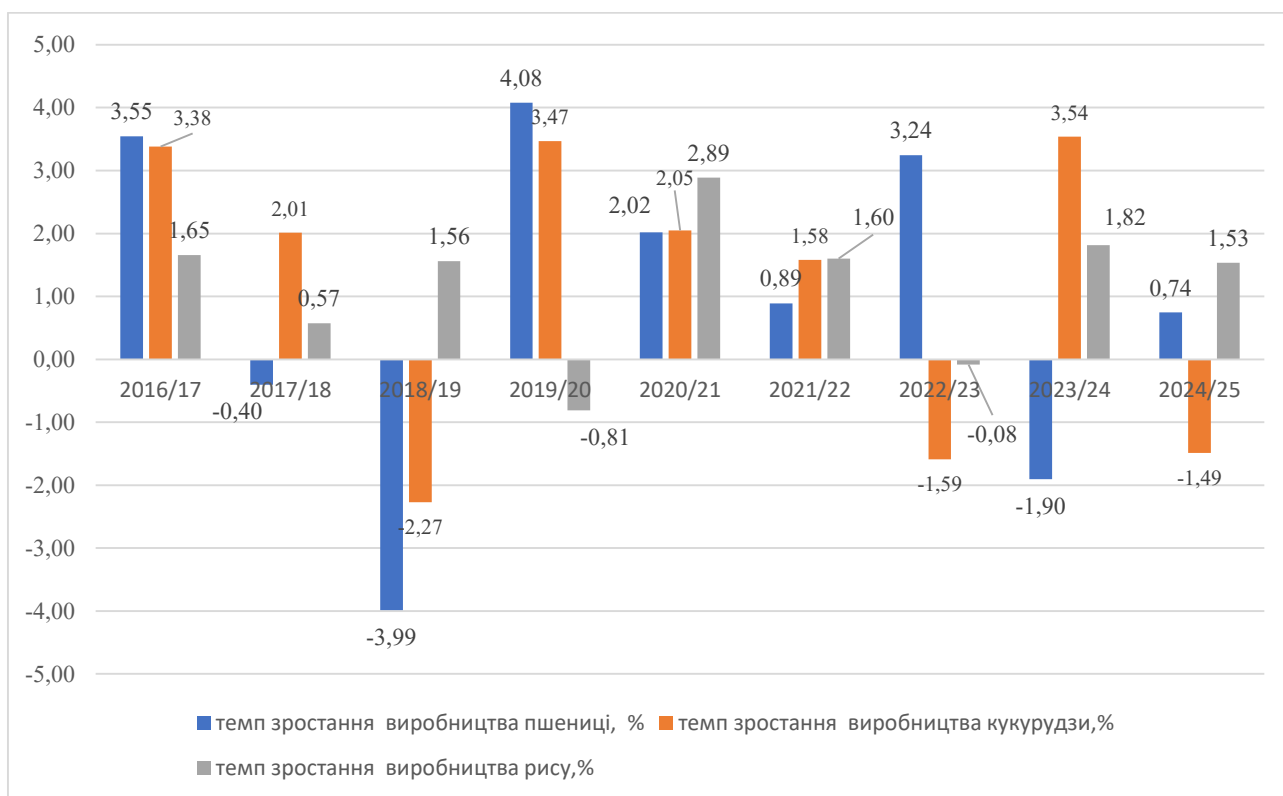

Рис. 2.4. Тенденції світового виробництва зернових

Провідною продовольчою культурою світу, яка забезпечує не тільки продовольчу безпеку, але й є стабільним джерелом доходів для аграріїв у багатьох країнах є пшениця – основний хлібний злак на світовому ринку продовольства. Світове споживання пшениці стабільно зростає впродовж останніх років, що є одним із чинників збільшення обсягів її виробництва та торгівлі, тому для характеристики світового виробництва цієї культури, необхідний загальний аналіз динаміки, кількісної оцінки змін, які відбуваються на світовому ринку пшениці і визначення тенденцій у розвитку його кон'юнктури. Крім того, будь-які тенденції і тренди світового ринку пшениці мають безпосередній вплив на стан розвитку світового зернового ринку загалом та відображуються на цінній ситуації на ньому.

Основною зерною культурою для харчування третини людства є пшениця. Це унікальна культура, що є досить не вибагливою у вирощуванні, а завдяки її універсальності і поживності як в харчуванні людей так і кормі для тварин, то вона вирощується на всіх континентах, окрім Антарктиди. За обсягами виробництва вона поступається тільки обсягам виробництва кукурудзи [33].

У 2023 році було зібрано у світі біля 785 мільйонів тон пшениці. Унікальність вирощування цієї культури є те, що найбільші країни-виробники не тільки залишають собі велику частку валових зборів для споживання на внутрішньому ринку та забезпечення продовольчої безпеки, а й експортують зерно, впливаючи на глобальні ціни та економіку. На успішне вирощування пшениці впливає ряд факторів, що наведені на рисунку 2.5.

Оптимальне поєднання факторів наведених на рисунку 2.5. дозволяє отримувати високий врожай, задовольняти внутрішній споживчий попит та формувати експортний потенціал.

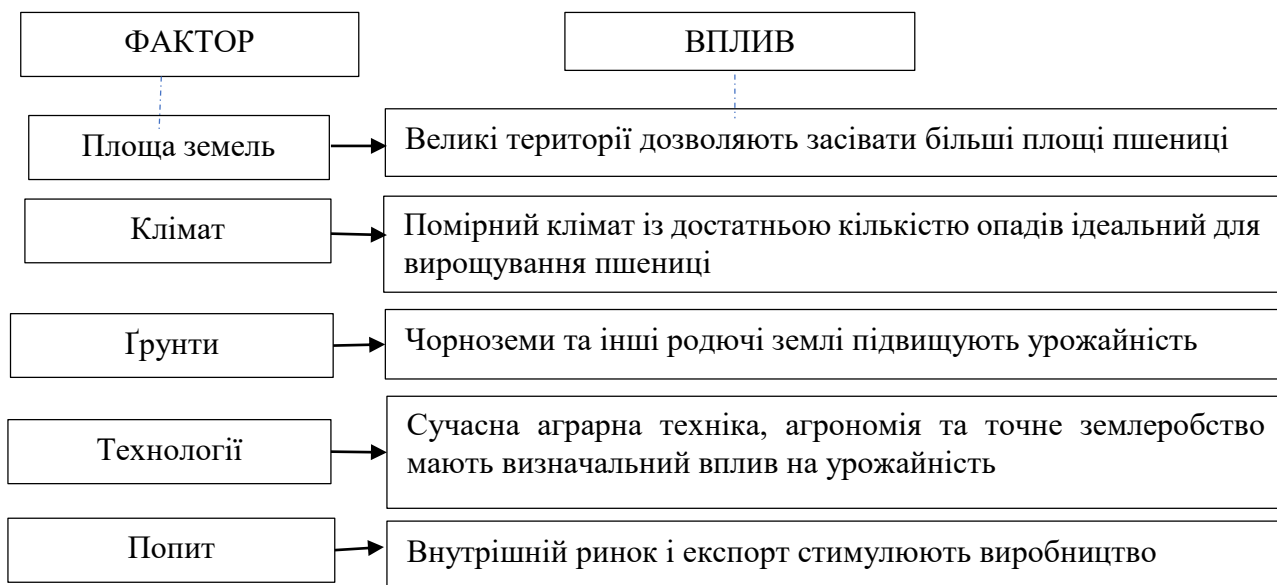

Рис. 2.5. Чинники впливу на вирощування пшениці

Розглянемо найбільші світові виробники пшениці на допомогою таблиці 2.4. та рисунку 2.6.

Таблиця 2.4

Найбільші країни-виробники пшениці в 2020/2021-2023/2024 маркетингових роках

Країна	Обсяг виробництва, млн. тон				Зміни,% 2023/2024 до 2020/2021	Особливості країни виробника
	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024		
Китай	134,00	137,00	138,00	137,00	102,24	Країна не тільки найбільший виробник, а й найбільший споживач пшениці у світі. Вирощують переважно озиму пшеницю, але через велику чисельність населення значна частина врожаю забезпечує внутрішнє споживання
ЄС	128,00	138,00	134,00	134,00	104,69	Найбільші виробники пшениці в ЄС – Франція, Німеччина та Польща. Виробництво характеризується високою врожайністю до 7,5 т/га та якістю, зерно часто змішують із місцевими сортами в інших країнах, щоб покращити хлібопекарські властивості Пшениця з ЄС іде на хліб, макарони та експорт.

Продовження таблиці 2.4

Індія	107,00	110,00	104,00	111,00	103,74	Урожайність нижча за Китай — 3,5 т/га. Зелена революція 1960-х років зробила Індію одним із найбільших виробників пшениці. Внутрішній попит складає 1,4 млрд людей, при цьому експортує до Бангладеш чи Шрі-Ланки. Пшениця тут - це чапаті, наан і основа щоденного раціону. Індія доводить, що навіть із середньою врожайністю можна бути серед найбільших виробників пшениці завдяки величезним площам.
США	50,00	45,00	45,00	49,00	98,00	Північна Дакота, Канзас і Монтана - головні штати-виробники. Тут вирощують вісім сортів, від твердої червоної до м'якої білої. Американська пшениця - це високі технології, точне землеробство і стабільність. Вона іде на хліб, пасту і навіть у космос для астронавтів
росія	84,00	75,00	92,00	91,00	108,33	Площі посіву 27,8 млн га врожайність 3,17 т/га. росія постачає зерно в Туреччину (35%) та Єгипет (29%), контролюючи 13% світового експорту.
Канада	35,00	23,00	34,00	35,00	100,00	Пшениця характеризується дуже високою якістю, особливо в преріях Альберти та Саскачевану.
Австралія	30,00	36,00	39,00	25,00	83,33	Великі площі посіву і висока урожайність дозволяє задовольнити внутрішній ринок і 70% всього виробництва спрямувати на експорт до Азії
Пакистан	25,00	27,00	26,00	28,00	112,00	Задоволення внутрішніх потреб, оскільки – це основна їжа для 220 млн людей
Україна	26,00	33,00	21,00	21,20	81,54	Україна до війни експортувала 10-12% світового зерна, втратила частину земель і портів.
Туреччина	18,00	14,00	17,00	16,00	88,89	Задоволення внутрішніх потреб, 10 млн. тон, а 7 млн. тон експортується
Разом	637,00	638,00	650,00	647,20	102,24	

Складено автором за даними [33]

Проаналізувавши інформацію подану в таблиці 2.4, можна стверджувати, що світове виробництво пшениці за останні чотири роки збільшилося на 2,24%. Це відбулося за рахунок збільшення валових зборів в 2023/2023 маркетинговому

році порівняно з 2020/2021 маркетинговим роком у країнах Європейського союзу на 4,69%, Індії на 3,74%, Китаї на 2,24%, Пакистані на 12,0%, росії на 8,33%.

Скоротилося виробництво пшениці в Україні на 18,46%, Австралії на 16,67%, Туреччині на 11,11% та Сполучених Штатах Америки на 2%.

За даними міжнародної організації FAO найбільші 10 виробників пшениці представлені на рисунку 2.6.

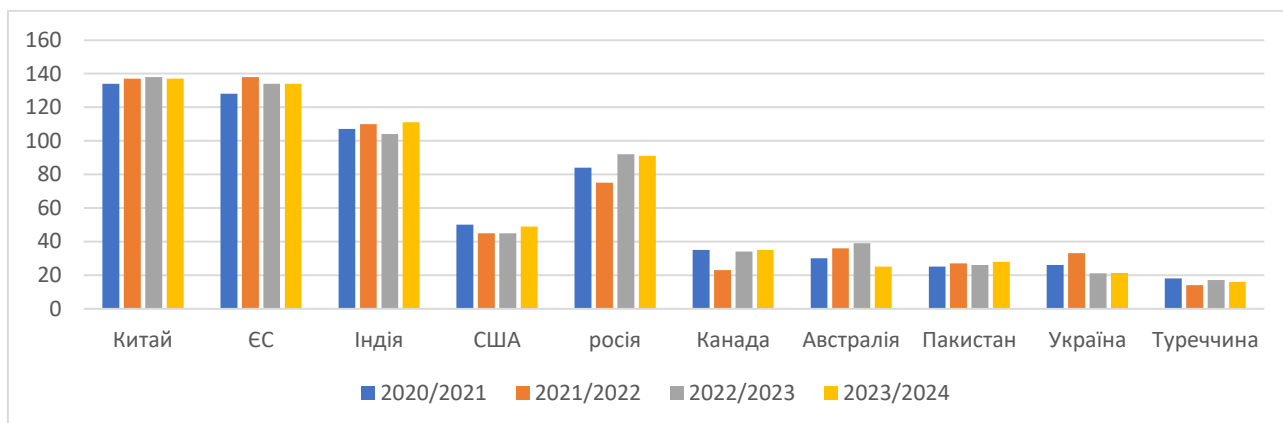

Рис. 2.6. Найбільші країни-виробники пшениці

Розглянемо структуру товаровиробників пшениці за допомогою показників наведених в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

**Структура виробництва пшениці за основними товаровиробниками
2020/2021-2023/2024 маркетингові роки, %**

Країна	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024	Абсолютне відхилення 2023/2024 до 2020/2021
Китай	21,04	21,47	21,23	21,17	0,13
ЄС	20,09	21,63	20,62	20,70	0,61
Індія	16,80	17,24	16,00	17,15	0,35
США	7,85	7,05	6,92	7,57	-0,28
росія	13,19	11,76	14,15	14,06	0,87
Канада	5,49	3,61	5,23	5,41	-0,09
Австралія	4,71	5,64	6,00	3,86	-0,85
Пакистан	3,92	4,23	4,00	4,33	0,40
Україна	4,08	5,17	3,23	3,28	-0,81
Туреччина	2,83	2,19	2,62	2,47	-0,35
Всього	100	100	100	100	

Складено автором за даними [57; 58]

Аналіз інформації представлений в таблиці 2.5. дозволяє зробити висновок, що за досліджуваний період структура основних світових товаровиробників пшениці майже не змінилася. Це є свідченням зрілості та стабільності сформованого ринку зерна. Зміни (збільшення, зменшення) відбулися в межах одного відсотка. Дещо зросла частка в росії на 0,87% (це відбулося в переважній більшості через збройну агресію цієї країни та незаконне привласнення українського зерна) та в країнах Європейського Союзу на 0,61%, Пакистану на 0,40%, Індії на 0,35%, Китаї на 0,13%.

Загалом світовий ринок зерна демонструє незначні динамічні коливання та має не значний ступінь невизначеності та нестабільності. Сучасний світовий ринок зерна характеризується концентрацією виробництва та експорту нечисленної групи країн. На початку XXI ст. на світовому ринку зерна з'явилися нові гравці, які зуміли за короткий період часу перетворитися у великих не тільки виробників, але і експортерів зерна – це країни Чорноморського басейну (Росія, Україна). Навпаки, споживання та імпорт зерна характеризуються широкою географічною диверсифікацією (країни Азії, Африки та частково Латинської Америки). Відповідно до прогнозів ФАО основною тенденцією до 2026 р залишиться зростання світового споживання зерна, що буде обумовлено в основному збільшенням попиту з боку країн, що розвиваються [29].

Ринок зерна залишається динамічною і перспективною її частиною, адже всі процеси, що відбуваються на цьому ринку, безпосередньо впливають на продовольчу безпеку окремої держави та світової економіки загалом.

2.2. Сучасний стан та тенденції розвитку зернової галузі України

Сільське господарство України традиційно є однією з основних складових її економічно-господарського розвитку. Україна завжди виокремлюється як конкурентоспроможний гравець на світовому ринку та великий виробник сільськогосподарської продукції. Наша країна має переваги в територіальному поділі праці завдяки сприятливим ґрунтово-кліматичним умовам, зокрема найкращим у світі чорноземам, багатому землеробському досвіду та виробничим

навикам населення, вигідному економіко-географічному розташуванню щодо ринків збуту.

Перед збройною агресією росії в Україні динамічно розвивався зерновий ринок. Високі темпи розвитку зернового ринку дозволили збільшити та отримати валовий збір зернових майже 75 млн тонн у 2019/20 маркетинговому році. В структурі обсягів виробництва зернових 85% припадало на вирощування пшениці та кукурудзи. Середня урожайність цих культур сягнула 41,6 та 71,9 ц з 1 га відповідно. Це дозволило наростити експорт зерна до рівня 56,1 млн тонн. Зростаючий ціновий тренд та попит на світовому ринку сприяли розширенню виробництва і, відповідно, зростанню посівних площ [8].

Із початком війни набуті досягнення були змарновані. Окупація російськими військами частини східних та південних областей, бойові дії на території земель, що були в сільськогосподарському обробітку, забруднення ґрунтів боєприпасами призвели до суттєвого скорочення площ посіву зернових

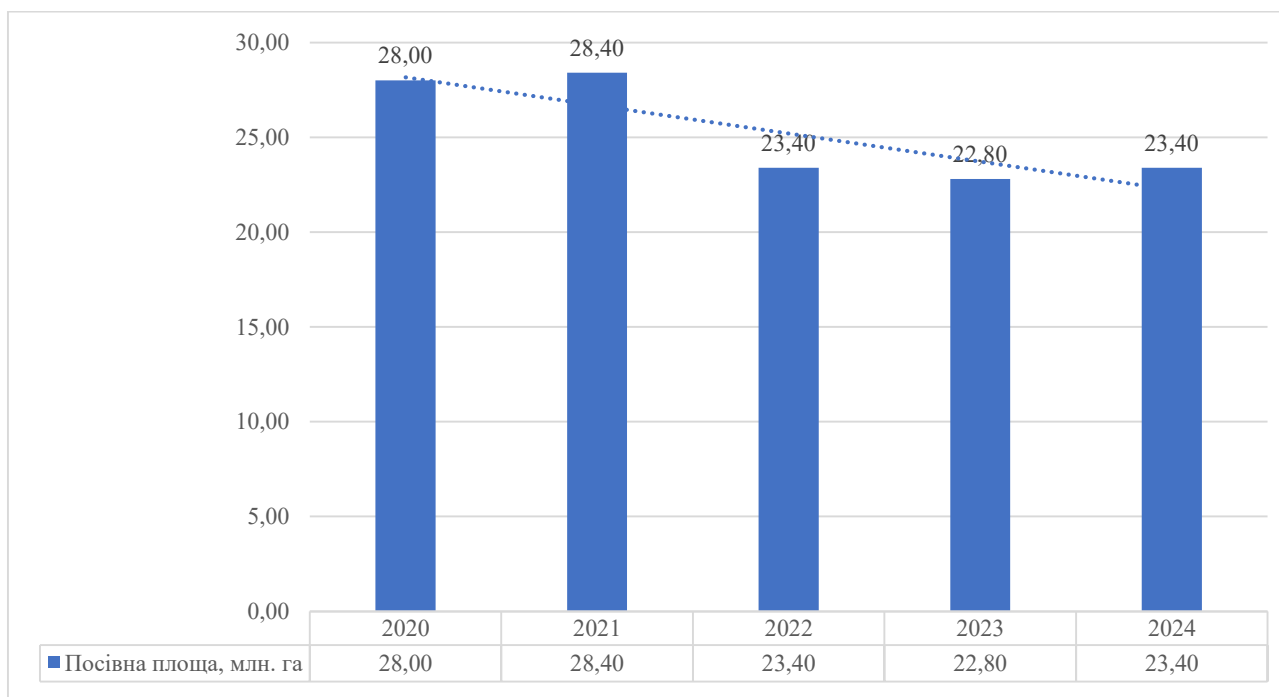

Рис. 2.7. Посівна площа, млн. га

Складено автором за даними [5; 6]

Скорочення посівних площ в 2024 році порівняно з 2020 роком відбулося на 16,42%. Посівна площа в 2024 році 23,4 млн. га. Необхідно зазначити, за

основне зменшення відбулося в 2022 році. За роки війни аграрії обробляють 23 млн. га, в 2024 році відбулося навіть збільшення порівняно з 2023 роком на 2,63 відсоткових пункти.

У воєнний період сільськогосподарські виробники віддають перевагу виробництву продукції рослинництва. В 2023 році питома вага продукції рослинництва у структурі виробництва агропромислового комплексу становить майже 79% та забезпечує близько 50% експортних надходжень.

Традиційним для аграрних товаровиробників є вирощування зернових культур, насамперед пшениці, ячменю й кукурудзи.

Аналіз обсягів зерна в Україні розглянемо за допомогою аналітичної таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Динаміка виробництва зерна в Україні за 2020-2024 роки, млн. тон

Культура	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік	Відносне відхилення 2024 року до 2020 року
Пшениця	24,88	32,15	20,73	21,63	22,39	89,99
Кукурудза	30,29	42,11	26,19	31,03	24,16	79,76
Ячмінь	8,92	7,64	9,44	5,50	5,2	58,30
Жито	0,46	0,59	0,31	0,27	0,28	60,87
Овес	0,51	0,47	0,38	0,43	0,32	62,75
Просо	0,26	0,21	0,09	0,20	0,16	61,54
Гречка	0,098	0,106	0,148	0,23	0,13	132,65
Рис	0,061	0,049	0,030	0,02	0,530	81,97
Всього, млн. т	65,479	83,325	57,318	59,31	52,69	80,47

Складено автором за даними [5; 6]

Аналіз показників представлених в таблиці 2.6 дозволяє зробити висновок про скорочення виробництва зернових за досліджуваний період 2020-2024 років. Як вже зазначалося вище, скорочення відбулося через значне зменшення посівних площ викликане повномасштабним вторгненням росії в Україну. В 2024 році порівняно з 2020 роком виробництво зернових зменшилося на 19,53% або на 12,8 млн. тон. Це відбулося за рахунок зменшення виробництва всіх складових, зокрема виробництво пшениці скоротилося на 10,01%, кукурудзи на 20,24%, ячменю на 41,7%, жита 39,13% проса на 38,46%, рису на 18,03%. Зросло

виробництво гречки на 32,65%, але питома вага у структурі виробництва зернових цієї культури досить мала.

Структура виробництва зерна в Україні представлена на рисунку 2.8.

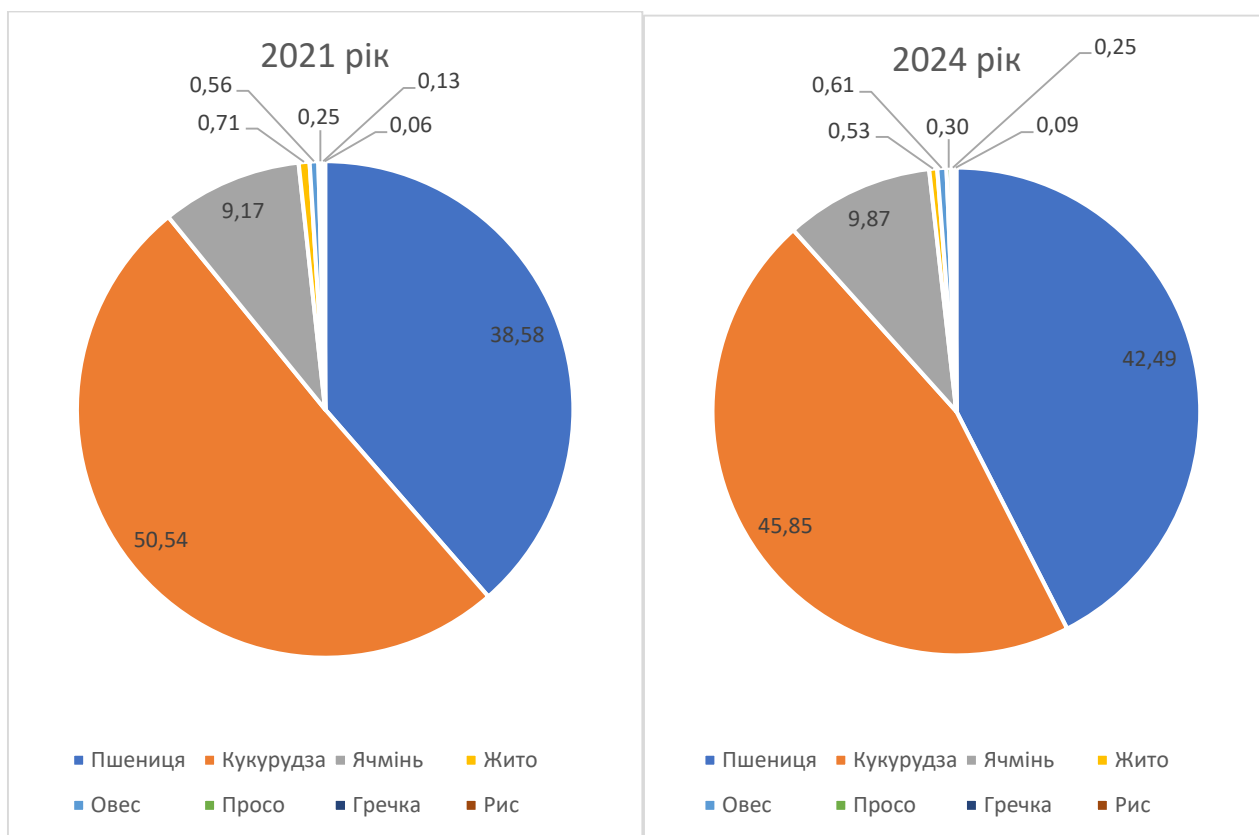

Рис. 2.8. Структура виробництва зерна в Україні

В 2024 році в структурі зернових виробництву кукурудзи, пшениці і ячменю належить найбільша частка. Зокрема питома вага виробництва кукурудзи становить 45,85%, пшениці – 42,49%, ячменю – 9,87%. Сумарно цим культурам належить 98,21% всього виробництва зернових. На виробництво жита, вівса, проса, гречки та рису припадає менше одного відсоткового пункту.

Якщо порівняти структуру виробництва 2024 року із структурою 2021 року, то можна зробити висновок, що вона не зазнала значних змін. Питома вага виробництва кукурудзи зменшилася на 4,69%, натомість виробництво пшениці збільшилося на 3,91%; збільшилася частка виробництва ячменю на 0,7 відсоткових пункти. Питома вага нішевих культур майже не змінилася.

Обсяг виробництва зернових прямопропорційно залежить від двох факторів впливу: посівних площ та урожайності. Розглянемо посівні площі основних зернових культур (пшениці, кукурудзи, ячменю) в динаміці за останні

чотири маркетингові роки. Один рік візьмемо довоєнного періоду і три роки повномасштабного вторгнення, оскільки аграрним товаровиробникам необхідно адаптуватися до нових реалій господарювання (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Динаміка посівних площ основних зернових культур в Україні за
2020/2021 -2023/2024 маркетингові роки, млн. га.**

Культура	Маркетингові роки				Відносне відхилення 2023/2024 року до 2020/2021 року
	2020/2021	2021/2022	2022/23	2023/2024	
Пшениця	6,8	7,4	5,6	5,0	73,53
Кукурудза	5,4	5,5	4,1	4,2	77,78
Ячмінь	2,6	2,7	2,0	1,7	65,38
Разом	14,80	15,60	11,70	10,90	73,65

Складено автором за даними [5; 6]

Аналіз динаміки посівних площ основних зернових культур в Україні за 2020/2021 -2023/2024 маркетингові роки представлений в табл. 2.7, дозволяє зробити висновок, що за досліджуваній період площі посіву зернових в цілому скоротилися на 26,35%.

Найбільше зменшилася площа посіву ячменю на 34,62% або на 0,9 млн. га в 2023/2023 маркетинговому році порівняно з 2020/2021 маркетинговим роком, що звичайно є негативним явищем.

Площа посіву пшениці в 2023/2024 році порівняно з довоєнним 2020/2021 роком зменшилася на 26,47% або на 1,8 млн. га.

Найменше зменшилися площі посіву кукурудзи на 22,22%. До позитивних тенденцій можна віднести збільшення площі посіву кукурудзи в 2023/2024 році порівняно з 2022/2023 маркетинговим роком. Вона збільшилася на 2,43% і становить 4,2 млн. га.

На наступному етапі аналізу розглянемо урожайність основних зернових культур в Україні за 2020/2021 -2023/2024 маркетингові роки, т/га. Для цього побудуємо аналітичну таблицю 2.8.

**Аналіз динаміки урожайності основних зернових культур в Україні
за 2020/2021 -2023/2024 маркетингові роки, т/га**

Культура	Маркетингові роки				Відносне відхилення 2023/2024 року до 2020/2021 року
	2020/2021	2021/2022	2022/23	2023/2024	
Пшениця	3,7	4,5	3,8	4,6	124,32
Кукурудза	5,6	7,7	6,7	7,7	137,50
Ячмінь	3,1	3,7	3,1	3,8	122,58

Складено автором за даними [5, 6]

Аналіз показників наведених в таблиці 2.8 свідчить, що урожайність кукурудзи зросла на 37,5% порівняно з 2020/2021 маркетинговим роком і становить 7,7 т/га в 2023/2024 році. Урожайність пшениці відповідно становить 4,6 т/га, що на 24,32% більше порівняно з аналогічним показником 2020/2021 маркетингового року, також підвищилася урожайність ячменю на 22,58%.

Для кращого наочного сприйняття побудуємо тренди урожайності на рисунку 2.9.

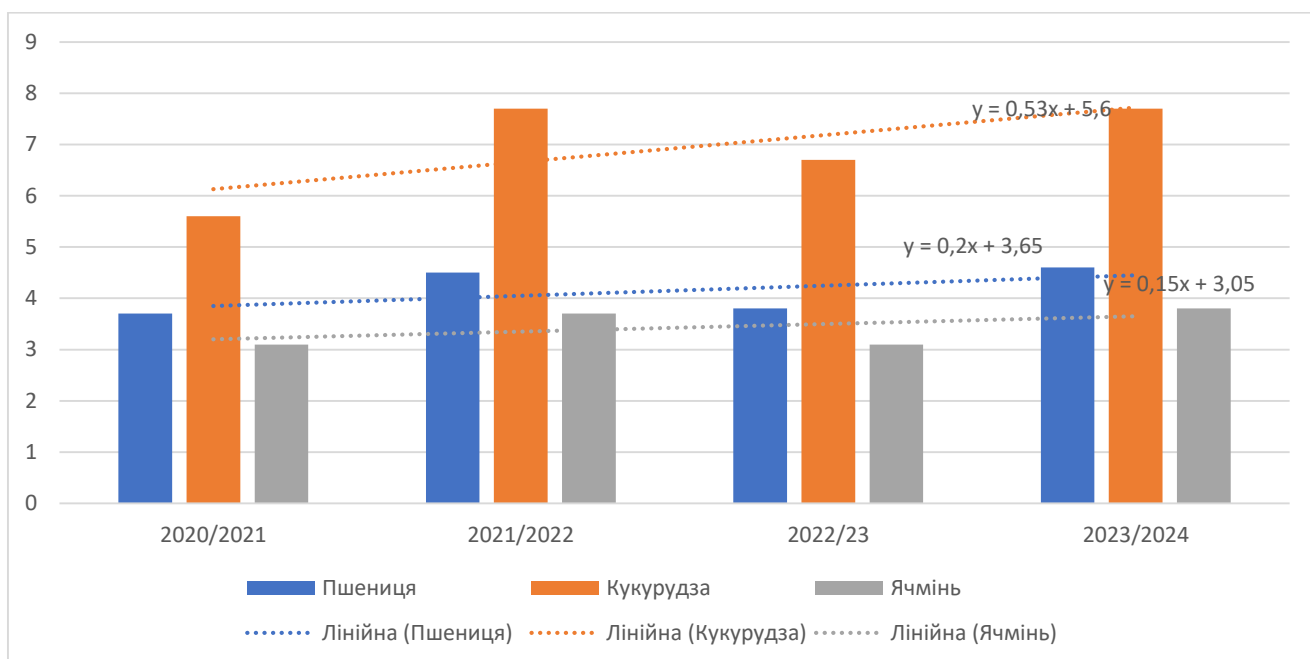

Рис. 2.9. Динаміка урожайності основних зернових культур

Лінії тренду свідчать про позитивні тенденції і зростання, за останні чотири маркетингові роки, основного показника, який втілює в собі сучасний

рівень інновації в технологічному і технічному процесі вирощування зернових – урожайності.

Зернову галузь можна розглядати як ринок чистої конкуренції, оскільки продукція галузі є стандартизована, у ній присутня велика кількість продавців та покупців; конкуренція на ринку є досить інтенсивною, оскільки пропозиція перевищує попит і продавці змагаються за вибір покупця їхньої продукції; галузь має сприятливі умови для виходу на зовнішній ринок, оскільки в найближчі роки попит на зернові культури тільки зростатиме, а єдиною можливістю нарощування обсягів виробництва має стати перехід вітчизняних товаровиробників до прогресивних високоефективних технологій виробництва [28].

2.3. Оцінка формування експортного потенціалу зернової галузі України

Сьогодні, для ефективного формування національного ринку зерна з огляду на тенденції світових змін, ми маємо враховувати територіальні, природні та економічні особливості країни, а також науково-технологічні, соціальні, екологічні, міжнародні, політичні та інші характеристики [14]. Ці особливості характерні для переважної більшості країн світу, основних виробників зернової продукції. В Україні до перелічених чинників в 2022 році додався ще фактор ризиковості ведення сільського господарства в умовах війни, як наслідок вилучення посівних площ та зменшення валових зборів.

За допомогою показників таблиці 2.9 проаналізуємо світове виробництво пшениці за останні два роки зважаючи на середній показник за попередні п'ять років та місце України серед найбільших виробників зерна планети.

Показники представлені в таблиці 2.9 свідчать, що не зважаючи на негативний вплив війни в нашій країні, Україна входить до десяти найбільших світових виробників зерна, поступаючи місцем країнам Європейського Союзу, Китаю, Індії, росії, Сполученим Штатам Америки, Канаді та Австралії.

**Світове виробництво пшениці за основними виробниками
за 2023-2024 рік, млн тон.**

	Середнє за 5 років	2023		2024		Зміни, (+- млн.тон)	2025 (прогноз)	Зростання ринку 2025 (прогноз),%
		виробництво	структура,%	виробництво	структура,%			
Європейський Союз	130,5	133,7	16,9	120,0	15,1	-13,7	134,0	11,7
Китай	137,1	136,6	17,2	140,1	17,7	3,5	140,5	0,3
Індія	109,8	110,6	14,0	113,3	14,3	2,7	113,6	0,3
росія	88,3	92,8	11,7	82,4	10,4	-10,4	80,0	-2,9
Сполучені Штати Америки	48,4	49,1	6,2	53,7	6,8	4,6	52,4	-2,4
Канада	32,1	32,9	4,2	35,0	4,4	2,1	35,0	0,0
Австралія	33,3	26,0	3,3	31,9	4,0	5,9	34,0	6,6
Україна	24,5	22,5	2,8	22,4	2,8	-0,1	22,0	-1,8
Пакистан	27,7	28,2	3,6	31,4	4,0	3,2	28,0	-10,8
Туреччина	20,1	22,0	2,8	20,8	2,6	-1,2	18,0	-13,5
Аргентина	17,3	15,9	2,0	18,5	2,3	2,6	19,5	5,4
Іран	14,3	16,6	2,1	16,8	2,1	0,2	12,4	-26,2
Казахстан	14,1	12,1	1,5	15,8	2,0	3,7	15,0	-5,1
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	12,9	14,0	1,8	11,1	1,4	-2,9	12,4	11,7
Єгипет	9,4	9,1	1,1	9,5	1,2	0,4	9,5	0,0
Інші країни	69,8	70,0	8,8	69,5	8,8	-0,5	69,7	0,3
Світовий ринок пшениці	789,6	792,1	100,0	792,2	100,0	0,1	796,0	0,5

Складено автором за даними [57; 58]

Світове виробництво зернових у 2024 році збільшилося на 0,1% порівняно з 2023 роком. Це зростання є насамперед результатом суттєвого підвищення прогнозу для світового виробництва кукурудзи (зростання на 5,3%) в Бразилії, Китаї (материк) і Сполучених Штатах Америки, яке більш ніж компенсує очікуване зниження глобального виробництва пшениці (зменшення на 2,3%). Загалом, це позитивна динаміка для світового ринку зернових.

До початку повномасштабного конфлікту Україна входила до п'ятірки найбільших світових експортерів зерна за обсягом експорту, експортуючи три чверті своєї продукції, зберігаючи внутрішнє споживання зерна на рівні лише 20–25%. Україна відіграла важливу роль, забезпечуючи 10% світового експорту пшениці, понад 14% експорту кукурудзи та понад 47% експорту соняшникової олії [17].

В попередніх питаннях цього розділу, ми розглянули виробництво зернових і довели, що його обсяг скоротився через вилучення посівних площ на окупованих росією територіях або ж на територіях де ведуться активні бойові дії.

Сьогодні, не зважаючи на агресивний та негативний вплив повномасштабної війни, руйнування логістичних зав'язків, агропромисловий комплекс України ефективно функціонує, виробляє достатню кількість зерна, щоб повністю задовільнити потреби внутрішнього ринку, забезпечити продовольчу безпеку країни, а також бути конкурентоспроможним на зовнішньому ринку та отримувати стабільні валютні надходження від експорту. Підтвердженням цьому є також баланс ринку зерна в Україні представлений в аналітичній таблиці 2.10.

Таблиця 2.10

Баланс ринку зерна в Україні, млн. тон

Статті балансу	Маркетингові роки				
	2019/2020	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024
Загальна пропозиція	83,0	70,1	91,4	78,5	72,8
Запаси на початок року	7,8	4,9	5,3	24,3	12,7
Виробництво	75,0	65,0	86,0	54,0	60,0
Імпорт	0,2	0,2	0,1	0,2	0,1
Загальний попит	83,0	70,1	91,4	78,5	72,8
Внутрішній попит	22,0	20,7	18,7	16,7	15,7
Продовольче споживання	5,5	5,4	5,1	4,6	4,4
Витрати на корм тваринам	11,3	10,4	10,1	9,1	9,1
Інші внутрішні витрати	5,2	4,9	3,5	3,0	2,1
Експорт	56,1	44,2	48,4	49,1	41,0
Запаси на кінець року	4,9	5,3	24,3	12,7	16,1

Складено автором за даними [57; 59]

Аналіз показників таблиці 2.10 свідчить про високий експортний потенціал зернової галузі України. Пропозиція та виробництво значно перевищує потребу внутрішнього ринку. Через порушення логістичних зав'язків та руйнування каналів реалізації запаси зерна в 2021/2022 року майже в п'ять разів перевищували аналогічний показник довоєнного періоду. Зниження експорту, що відбулося, значною мірою пов'язане з блокуванням морських портів та утрудненням вивозу зерна з країни. В 2022/2023 маркетинговому році завдяки

підтримці міжнародних партнерів, побудові нових каналів реалізації запаси зменшилися майже вдвічі, що є позитивними змінами.

Розглянемо як змінилася географія експорту українського зерна внаслідок російського вторгнення. Інформація в розрізі основних експортних культур подана на рисунках 2.10-2.12.

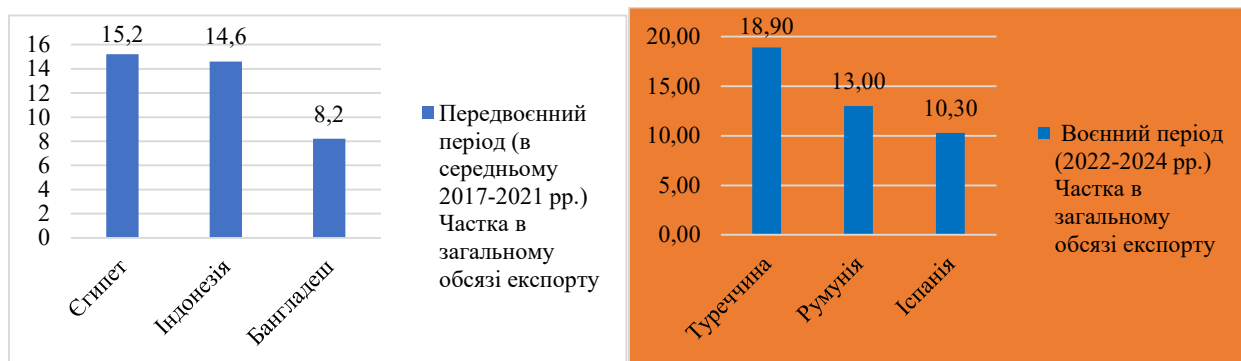

Рис. 2.10. Географія експорту пшениці [8]

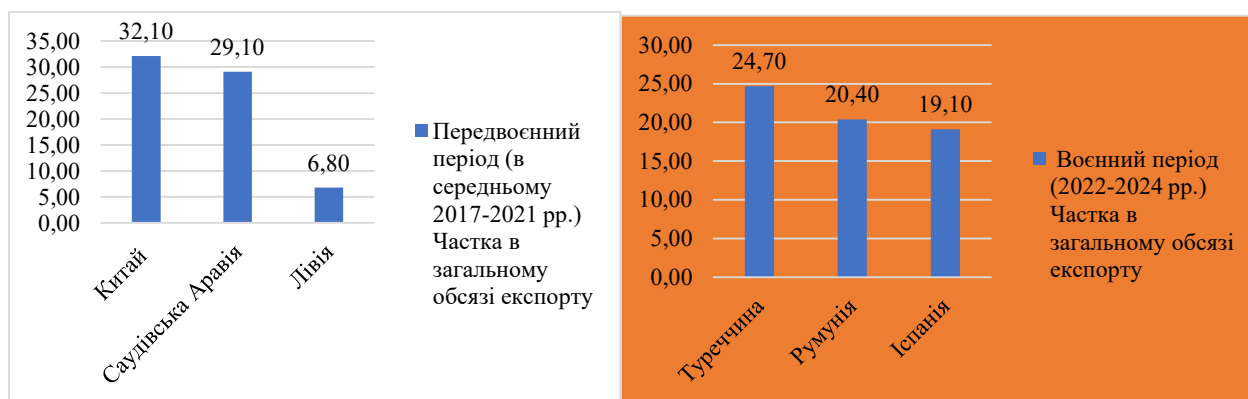

Рис. 2.11. Географія експорту ячменю [8]

Рис. 2.12. Географія експорту ячменю [8]

В результаті російської окупації та збройного контролю агресора акваторії Чорного моря були перекриті Чорноморські морські порти, які виступали основним шляхом руху зернової продукції на експорт. На початку війни

доступним напрямом залишалися лише порти Дунайського регіону. Географія поставок шляхом Чорноморської зернової ініціативи свідчить про пряму зацікавленість окремих країн у функціонуванні даних домовленостей. Дослідження свідчать, що в результаті війни через обмежені можливості експорту морськими шляхами Україна втратила частину своєї ніші на світовому ринку зерна, оскільки доставка до окремих країн-імпортерів вітчизняного зерна доцільна лише морським шляхом. Відповідно, через втрату можливостей цього логістичного напрямку, через збій, затримки, обмеження в поставках повністю або частково втрачені ринки Єгипту, Індонезії, Китаю, Саудівської Аравії та ін. Цим активно користується країна-агресор, експортуючи зернові культури до країн-імпортерів, які традиційно були українськими ринками збуту у довоєнний період [8].

Обсяги імпорту зернових є незначними. Вітчизняний ринок практично самостійно забезпечує внутрішнє споживання зерна. Імпортується зазвичай рис та інші зернові та зернобобові культури, які не вирощуються в Україні.

Розглянемо особливості формування попиту на зерновому ринку. Згідно класифікації ФАО виділяють групу країн з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства (Low-Income Food-Deficit Countries (LIFDCs)). Побудуємо аналітичну таблицю 2.11.

Таблиця 2.11

Імпорт зернових країнами із низьким рівнем життя та дефіцитом продовольства (LIFDC) у 2022/2023-2024/2025 рр. (тис. тон)

Регіон/країна	Обсяги імпорту/маркетингові роки (МР)			Зміни 2023/2024 МР проти 2022/2023
	2022/2023	2023/2024	2024/2025 (прогноз)	
1. Африка, в т.ч.:	29463,10	30891,7в	33231,2	1428,60
1.1. Східна Африка, в т.ч.:	14036,10	15141,9	15455,5	1105,80
1.1.1. Кенія	4596,60	4025,9	4230	-570,70
1.1.2. Сомалі	1195,00	1075	1210	-120,00
1.1.3. Південний Судан	730,00	690	680	-40,00
1.1.4. Судан	2690,00	4185	3900	1495,00
1.1.4. Об'єднана республіка Танзанія	1060,00	1310	1145	250,00
1.1.5. Інші країни Східної Африки	3764,50	3856,00	4290,50	91,50
1.2. Південна Африка, в т.ч.:	3310,60	3478,8	4769,7	168,20

Продовження таблиці 2.11

1.2.1 Лесото	201,60	175,4	236,1	-26,20
1.2.2. Мадагаскар	1081,50	534,2	691	-547,30
1.2.3. Малаві	147,20	144,2	485,5	-3,00
1.2.4. Мозамбік	1355,90	1576	1975	220,10
1.2.5. Зімбабве	524,40	1049,1	1382,1	524,70
1.3. Західна Африка	9613,80	9393	9964	-220,80
1.3.1. Буркіна-Фасо	584,00	1139	1113	555,00
1.3.2. Чад	217,60	256	274	38,40
1.3.3. Гамбія	417,00	409	384	-8,00
1.3.4. Гвінея-Бісау	123,00	205	144	82,00
1.3.5. Малі	751,00	636	716	-115,00
1.3.6. Мавританія	500,00	499	562	-1,00
1.3.7. Нігер	389,00	432	499	43,00
1.3.8. Сенегал	2811,00	2771	2831	-40,00
1.3.9. Інші країни Західної Африки	4599,20	3910,00	4439,00	-689,20
2. Азія, в т.ч.:	19645,60	18564,5	18867,4	-1081,10
2.1. Центральна Азія, в т.ч.:	5866,60	5436,7	5494,6	-429,90
2.1.1. Киргистан	427,60	516,7	586,6	89,10
2.1.2. Таджикистан	1142,00	1241	1241	99,00
2.1.3. Узбекистан	4297,00	3679	3667	-618,00
2.2. Далекій Схід, в т.ч.:	5905,50	5932,8	6072,8	27,30
2.2.1. Афганістан	4101,00	4204	3574	103,00
2.2.2. Непал	915,50	1020,8	1695,8	105,30
2.2.3. Інші країни Далекого Сходу	889,00	708,00	803,00	-181,00
2.3. Близький Схід, в т.ч.:	7910,00	7195	7300	-715,00
2.3.1. Сирійська Арабська Республіка	2720,00	2305	2560	-415,00
2.3.2. Інші країни Близького Сходу	5190,00	4890,00	4740,00	-300,00
3. Центральна Америка та Карибський басейн, в т.ч.:	1497,90	1718,2	1627	220,30
3.1. Гаїті	785,40	857	877	71,60
3.2. Нікарагуа	712,50	861,2	750	148,70
Всього	50606,60	51174,3	53725,6	567,70

Складено автором за даними [5; 6]

Також за оцінками ФАО, опублікованими в глобальному звіті «Прогнози врожаю і продовольча ситуація» в березні 2024 року, 45 країн, у т. ч. 33 в Африці, дев'ять в Азії, дві в Латинській Америці і Карибському басейні, а також одна в Європі, потребують зовнішньої допомоги для вирішення проблеми дефіциту продовольства. Європейською країною в цьому переліку є Україна. Згідно прогнозу ФАО 17,6 мільйонів українців у 2024 році мають потребу у багатогалузевій гуманітарній допомозі [57; 59], що посилює актуальність аналізу поточної ситуації на вітчизняному зерновому ринку.

Отже, агропромисловий сектор України залишається критично важливим елементом для забезпечення стабільності національної економіки, особливо в умовах військових дій та економічної нестабільності. Ефективне управління експортним потенціалом вимагає збереження наявних ринків, а також активного пошуку та освоєння нових. Ключовим напрямком для підвищення експортної спроможності є впровадження технологій глибокої переробки сільськогосподарської продукції, що дозволяє значно збільшити додану вартість зернових культур – пшениці, кукурудзи та соєвих бобів. Така диверсифікація не лише сприятиме зміцненню конкурентних позицій аграрних підприємств на світовому ринку, але й відкриє нові.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ТА НАПЯМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗЕРНОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

3.1. Шляхи удосконалення формування експортного потенціалу

Світовий досвід вказує на те, що продовольча проблема з року в рік лише посилюється, тому для України, на наш погляд, з метою стратегічного розвитку, доцільним було б запровадження передових технологій, що існують в країнах Західної Європи, з огляду на те, що в них ґрунтові та природно-кліматичні умови є схожими до вітчизняних, та прогресивних агротехнологій. Реалізація даного заходу дозволить суттєво підняти продуктивність вітчизняного сільського господарства та підвищити як задоволення національних потреб на внутрішньому ринку, так і експортний потенціал. Нові експортні можливості України можуть бути реалізовані передусім на ринках платоспроможних країн, що розвиваються, які з огляду на стрімке зростання власного населення та обмеженість території мають гострі потреби у імпорті продовольства. Дана стратегія потребує вагомих інституціональних перетворень у вітчизняному аграрному секторі, проте має меншу аніж, наприклад, у промисловій сфері капіталоемність і більшу економічну і соціальну ефективність, що робить її достатньо привабливою у порівнянні з іншими секторами економіки [38].

До основних чинників, що зумовлюють низький рівень конкурентоспроможності українських експортерів зерна на світових ринках, належать кілька ключових аспектів. По-перше, недосвідченість у веденні конкурентної боротьби на міжнародному рівні. По-друге, на заваді виходу на зовнішні ринки стають вимоги щодо сертифікації продукції та її відповідності міжнародним стандартам. По-третє, просування українського зерна ускладнюється через обмежену кількість вільних сегментів на глобальному ринку. І, по-четверте, серйозним бар'єром є зовнішній протекціонізм з боку інших країн, а також нестача двосторонніх або багатосторонніх міждержавних угод, що могли б сприяти розширенню експортних можливостей.

Необхідність забезпечення та посилення конкурентоспроможності українських експортерів зернової продукції на світових ринках зумовлює актуальність впровадження комплексу стратегічно орієнтованих заходів, серед яких варто виокремити такі:

- удосконалення інституційного середовища шляхом зміцнення гарантій захисту прав власності, посилення антикорупційних заходів, забезпечення незалежності та ефективності судової системи, підвищення результативності державного управління, а також покращення стандартів корпоративного управління;

- формування економічно вмотивованої системи стимулювання інвестиційної активності та державної підтримки структурних перетворень на регіональному рівні, що включає податкові й митні преференції, субсидування науково-дослідних і інноваційних проектів, розвиток інфраструктури та кадрового потенціалу. При цьому доцільно враховувати результати функціонування спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку для оцінки їх впливу на структурну перебудову економіки на регіональному, галузевому та підприємницькому рівнях;

- інституціоналізація механізмів підтримки структурної трансформації як на національному, так і на регіональному рівнях. При цьому інституційні зміни мають передувати реалізації структурних реформ та охоплювати взаємодію між економічними суб'єктами;

- активне стимулювання експортної діяльності через повну відмову від експортних квот, зниження тарифного навантаження, а також максимальне спрощення процедур, пов'язаних з експортом зернової продукції;

- розширення і модернізація транспортної інфраструктури України з метою реалізації її потенціалу як транзитної держави;

- підвищення рівня інтеграції України у сфері міжнародного туризму шляхом залучення іноземних інвестицій у розвиток відповідної інфраструктури;

- географічна диверсифікація зовнішньоторговельних зв'язків з метою зменшення критичної залежності від окремих ринків та зміцнення економічної безпеки країни;

- побудова ефективної системи державної підтримки процесів підвищення конкурентоспроможності, основними складовими якої мають стати: стимулювання інвестиційної діяльності, регулювання ринку праці, модернізація виробничих потужностей, сприяння розвитку малого бізнесу, а також забезпечення адаптації підприємств до змін у бізнес-середовищі.

В процесі формування експортного потенціалу виникає необхідність оптимально збалансувати коротко-, середньо-, та довгострокові інтереси держави, ув'язавши їх з динамікою економічних реформ і структурних перетворень у господарському комплексі [42].

Зернова галузь України є фундаментальним елементом аграрного сектора, який формує значну частину експортного потенціалу країни. У період глобальних трансформацій, воєнних викликів та нестабільності зовнішніх ринків стратегія розвитку зернового експорту потребує системного підходу. Важливо не лише нарощувати обсяги експорту, але й змінювати його якісну структуру, орієнтуючись на продукцію з високою доданою вартістю, інновації та глобальні ланцюги вартості.

Можна запропонувати триетапну модель формування експортного потенціалу зернової галузі.

Етап I – Товарно-кон'юнктура стабілізація та експансія.

- спрямований на стабілізацію та нарощування обсягів виробництва традиційної експортної продукції, з поступовим зміщенням акценту на продукцію з більш високою доданою вартістю;

- важливим завданням є збереження наявних ринкових позицій та активне просування на нові ринки через адаптацію до їхньої кон'юнктури;

- акцент робиться на оптимізацію технологій, підтримку виробничих потужностей і логістичних інфраструктур.

Етап II – Інтеграція в глобальні виробничі мережі.

- використання тимчасових конкурентних переваг: значні посівні площі, низька вартість робочої сили, наявні виробничі засоби, технологічна база;
- орієнтація на залучення іноземного капіталу, трансфер технологій та кооперацію з глобальними гравцями;
- розбудова інституційного середовища, сприятливого для міжнародної співпраці та експортного зростання.

Етап III – Продукція з високою доданою вартістю.

- перехід до глибокої переробки зернової продукції, виробництва тваринницької продукції, готових харчових виробів тощо;
- реалізація конкурентних переваг вищого порядку, що ґрунтуються на інноваціях, якості, безпеці та відповідності міжнародним стандартам;
- необхідне державне стимулювання експорту такої продукції, а також дипломатична підтримка на зовнішніх ринках.

Ці етапи не є ізольованими – їх необхідно реалізовувати паралельно з акцентом на довгострокову перспективу.

Реалізація зазначеної моделі потребує активної державної участі, що має бути закріплена на інституційному рівні через чітку та послідовну політику. Основними її напрямками є:

- збільшення частки продукції з високим рівнем обробки в загальній структурі експорту при скороченні експорту сировини;
- підтримка національних виробників у розширенні ринків збуту конкурентоспроможної агропродукції;
- регулювання товарної та регіональної структури експорту, з урахуванням перспективних ринків;
- диверсифікація зовнішніх ринків, зменшення залежності від обмеженого кола торгових партнерів;
- митно-тарифне регулювання для стимулювання експорту продукції;
- залучення інвестицій у технологічну модернізацію, інфраструктуру, логістику;
- селективна підтримка перспективних підгалузей зернової сфери;

- імплементація міжнародних стандартів якості, екологічності та безпеки у національне законодавство;
- вибірковий протекціонізм у разі необхідності захисту національного виробника;
- узгодження експортної політики з інтеграційними процесами, зокрема з ЄС та іншими стратегічними об'єднаннями.

Таким чином, формування сучасного, адаптивного та конкурентоспроможного експортного потенціалу зернової галузі України є багаторівневим процесом, який вимагає системного підходу. Паралельна реалізація трьох етапів дозволить ефективно включитися у світовий поділ праці. Ключову роль при цьому має відігравати державна політика, яка повинна бути спрямована на створення сприятливого середовища для експорту, стимулювання інновацій та захист національних інтересів на зовнішніх ринках.

3.2. Світовий досвід стимулювання експорту зерна та напрями забезпечення державної підтримки експортного потенціалу зернової галузі України

Розвиток, формування, нарощування та реалізація експортного потенціалу є актуальною для країни із перехідною економікою проблемою. Недостатньо розвинені правові та економічні механізми, недостатньо розроблені методи державної підтримки експорту, реалізації та оцінювання ефективності програм розвитку експортної діяльності, які сповільнюють формуванню та реалізації експортного потенціалу [54].

Питання формування ефективного механізму регулювання агропродовольчого ринку та ринку зерна зокрема посідає чільне місце у наукових дослідженнях и широко представлені в спеціальній літературі. Так, С.М. Кваша обґрунтував застосування теорії добробуту для здійснення соціально-економічної оцінки наслідків прийняття управлінських рішень в аграрній сфері [4]. А.Д. Діброва обґрунтував теоретико-методологічні засади вдосконалення механізму

державного регулювання сільськогосподарського виробництва на основі запропонованої інтегрованої системи стратегічних пріоритетів [39].

Визначним чинником у розвитку сільськогосподарського виробництва у розвинутих країнах є державна підтримка виробників в рамках державної аграрної політики [55].

У США в 2014 році акценти в державній аграрній політиці були зроблені на страхуванні ризиків. Закон про сільське господарство 2014 року у США затвердив виділення впродовж кількох років 956,4 млрд. доларів США фермерські програми, у тому числі в галузі торгівлі, сільськогосподарських досліджень, відновлюваної енергії та продовольчої допомоги. У документі збереглася кредитна програма сприяння торгівлі, у вигляді субсидій фермерам, коли ціни на основні культури падають нижче певного рівня. Прямі виплати були замінені страховими. Американські фермери можуть обирати схему підтримки з-поміж двох основних програм: страхування від падіння цін (Price Loss Coverege, PLC), яка передбачає компенсації, якщо ціни на продукцію рослинництва (пшеницю, фуражне зерно, рис, олійні, арахіс) падають нижче визначених рівнів захисних цін (reference prices); страхування сільськогосподарських ризиків (Agricultural Risk Coverege, ARC), яке забезпечує виплати фермерам у разі зменшення доходів від вирощування та реалізації продукції рослинництва. Для розрахунків потенційних виплат фермери під час реєстрації мають надати дані про площу та врожайність на своїх фермах [55].

Для канадських фермерів створена спеціальна кредитна установа Farm Credit Canada та ще приблизно десяток провінційних та федеральних програм підтримки виробників сільськогосподарської продукції, серед яких: короткострокові кредити (до 400 тис. дол. під низький відсоток із частковим покриття процентів), державні кредитні гарантії на купівлю землі агропризначення, добровільний механізм гарантованих цін закупівлі, пільгове страхування врожаю від природних катаклізмів та погодних умов, фінансова підтримка просування продукції закордоном (до 50 тис. дол. на одне підприємство на рік), екстрена фінансова підтримка під час надзвичайних

ситуацій, субсидування транспортування зерна через порт на півночі країни (9,20 дол. за тону). Канадський пшеничний комітет (Canadean Wheat Board) діє на кооперативних засадах та забезпечує маркетинг та реалізацію пшениці та ячменю як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [55].

У Франції на підтримку аграріїв витрачається в середньому до 40 млрд. євро на рік. Центральне місце в системі кредитного забезпечення сільського господарства відіграє банк «Креді Агріколь». Механізм дії пільгових кредитів для сільського господарства заснований на принципі державного погашення різниці між договірною процентною ставкою і ставкою пільгової позики, наданої фермеру. Французьких фермери також одержують підтримку Євросоюзу відповідно до програм Спільної аграрної політики (САП). Франція отримує близько 17% від загального бюджету. У середньому одне господарство отримує близько 12 тис. євро субсидій на рік. Крім того, у французьких фермерів є пільги на кредити (на закупівлю нової сільгосптехніки вони можуть залучати кошти під 3-4% річних, на придбання землі – приблизно під 7% річних) [55].

У Польщі кілька банків спеціалізуються на кредитуванні сільського господарства, зокрема BGZ. По довгострокових кредитах (до 10-ти років) держава може компенсувати половину відсоткової ставки. Також популярним є пільгове кредитування аграрного сектора, коли підприємець може сплатити лише 3%, а решту суми, по відсотковій ставці банку, повертає держава [55].

Державна підтримка експорту повинна стати пріоритетним напрямком економічної політики країни. Основні заходи державної підтримки експорту, представлені в табл. 3.1 [38].

Формування механізму державного регулювання ринку зерна в Україні відбувалося в декілька етапів: 2000-2008 рр. посилення регуляторного впливу; 2008-2010 рр. лібералізація внаслідок вступу України до СОТ, високі урожаї та активність гравців зернового бізнесу; 2010-2011 рр. – запровадження механізму квотування експорту. З 2014 р. наступив новий етап дерегуляції ринку зерна, внаслідок якого скасовано обов'язковість карантинного сертифікату для внутрішніх перевезень зерна, скасовано 14 дозволів, 6 ліцензій, впроваджено

більше 50 інших змін. З 1 січня 2017 р. всі учасники ринку зерна працюють в умовах повного скасування спецрежиму ПДВ, а з 1 квітня 2017 р. – запроваджено його автоматичне відшкодування для експортерів [25].

Таблиця 3.1

Пропозиції щодо заходів державної підтримки експорту та їх класифікації [38]

Механізми	Зміст заходів
Організаційні	– формування логістичної мережі посередницької діяльності; – створення спеціальних економічних зон
Інституціональні	– створення агенції з експорту товарів і послуг; – створення експортних бюро в різних країнах; – створення агенції по залученню іноземних інвестицій
Представницькі	– проведення державної політики розвитку експорту на вищому рівні; – організація виставок, ярмарків, конференцій, сприяння встановленню ділових контактів
Нормативні	– гармонізація законів з міжнародними нормами; – гармонізація вітчизняних стандартів з міжнародними; – приведення сертифікації до вимог міжнародних ринків; – приведення до міжнародних правил і норм процедур підтвердження відповідності продукції; – участь у міжнародних суперечках і судах, захист інтересів експортерів
Фінансові	– розробка спеціальних схем кредитування і стимулювання експорту; – розробка спеціальних схем фінансової підтримки участі України в міжнародних тендерах
Науково-технічні (інноваційні)	– логістизація мережі державних патентних послуг і їх діяльності; – укладання угод про науково-технічне співробітництво; – формування міжнародних науково-технічних партнерств для реалізації спільних наукомістких проектів
Інтеграційні	– інтеграція учасників експорту в логістичні мережі по кластерній технології; – міжнародна інтеграція, використовуючи різні форми аутсорсингу

Центральною ланкою в регулюванні ринку зерна є його ціна, яка повинна урівноважити інтереси виробників і споживачів, експортерів та імпортерів.

Цінова нестабільність на зерновому ринку є індикатором недостатньої ефективності механізмів державного регулювання. Серед зовнішніх проявів цієї недосконалості можна виокремити такі: коливання рівня цін і доходів

сільськогосподарських виробників, низька передбачуваність державної аграрної політики, а також складність у досягненні збалансованості інтересів ключових учасників ринку – виробників, експортерів, споживачів і державних інституцій.

Оскільки конкурентоспроможність вітчизняного зерна на світовому ринку забезпечується більш низькими цінами на збіжжя, експортери (зернотрейдери) пшениці компенсують свої цінові втрати та логістичні витрати за рахунок низьких закупівельних цін. За отриманими розрахунками, закупівельні ціни на пшеницю в Україні були в середньому на 18-25% нижчі за середньосвітові. При цьому, сільськогосподарські товаровиробники у свою чергу компенсують цінові втрати за рахунок низької вартості оренди землі та заробітної плати працівників. Тому подальше нарощування обсягів виробництва зерна в Україні потребує структурних змін як у розвитку власне самого сільського господарства, насамперед через збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва, так і розбудови транспортно-логістичної інфраструктури розвитку ринку зерна на середньо- та довгострокову перспективу. За цих умов, важливим завданням державної аграрної політики є формування системи регулювання агропродовольчих ринків на основі розширення горизонту прогнозування [25].

Суттєвий вплив на процес ціноутворення та формування експортного потенціалу в зерновій галузі має система оподаткування (табл. 3.2).

Серед найбільш поширених економічних механізмів регулювання й стимулювання експорту домінують податкові інструменти. У країнах, що розвиваються, податкова система найчастіше застосовується до обмеженого переліку експортних товарів, а її головною метою є підтримка окремих секторів економіки.

Відповідно до чинного законодавства України вітчизняні експортери звільняються від сплати непрямих податків за окремими категоріями товару. Тобто на відміну від цін на продукцію, що призначена для реалізації на внутрішньому ринку, ціни експортних товарів звільняються від податку на додану вартість та акцизного збору. Попри це, агропромислові підприємства отримали державні субсидії, до нещодавнього часу були звільнені від сплати

ПДВ при експорті, мають низьку ставку податку на дивіденди і право на спрощену систему податку на прибуток [54].

Таблиця 3.2

Оподаткування експорту сільськогосподарської продукції і товарів

ПДВ	0%	Базою нарахування ПДВ за нульовою ставкою для самостійно виготовленої продукції береться ціна не нижче звичайної (ч. 2 ст. 188.1 ПКУ). По експорту товарам – не нижче ціни придбання (ч. 2 ст. 188.1 ПКУ). Однак, це практично ні на що не впливає, так як сума ПДВ нульова.
	Без ПДВ	Звільняється від ПДВ вивезення таких товарів, як: – соєві боби (з 01.09.2018 по 31.12.2021 р.) – УКТ ЗЕД 1201; – насіння свиріпи або ріпаку (з 01.01.2020 по 31.12.2021) – УКТ ЗЕД 1205. Однак, для експортерів, що є виробниками такої продукції (аграрних підприємств), діє виняток – ставка 0% (детальніше – ч. 2 п. 63 підрозд. 2 Перехідних положень ПКУ).
Податок на прибуток	18%	Експорт збільшує дохід, а отже, й прибуток. Специфічного оподаткування і податкових різниць нема.
Єдиний податок	3(5)% для 3 групи	Збільшує оподатковуваний дохід. Оподатковується у загальному порядку.
	Від обсягу угідь – 4 група	Не впливає, оскільки база оподаткування залежить від площі землі та її нормативно-грошової оцінки.
Мито	Без мита	Здебільшого мито відсутнє.
	10%	Для насіння льону, соняшника, ріжю (Закон від 10.09.1999 р. № 1033.)
	21%	Для живої великої рогатої худоби, крім чистопородних племінних, для живих овець (Закон від 07.05.1996 р. № 180).

Як наслідок, можна узагальнити методи регулювання формування експортного потенціалу зернової галузі (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Методи регулювання формування експортного потенціалу

Регулювання формування експортного потенціалу		
Економіко-політичні методи		Організаційно-правові методи
Тарифні	Нетарифні	
Мита Обмеження Експортний контроль	Міждержавні угоди Світові стандарти Санітарні норми	Законодавча база Нормативна база Стратегія розвитку галузі Державні програми

Реалізація державних заходів щодо стимулювання процесів формування експортного потенціалу зернової галузі відбувається за допомогою методів, які можна поділити на дві групи – адміністративні та економічні.

Широке застосування адміністративних методів регулювання та стимулювання експорту в країнах з ринковою економікою пояснюється їх високою ефективністю. Особливістю таких інструментів є їх незалежність від ключових параметрів ринкової кон'юнктури – зокрема, від співвідношення внутрішніх і світових цін, валютних коливань чи стану національного та міжнародного ринків. В Україні, яка перебуває на етапі становлення нової правової та інституційної системи відкритої ринкової економіки, також реалізуються адміністративні заходи, покликані ефективно виконувати функції держави в напрямі підтримки експорту та розширення інтеграції країни у світове господарство. Одним із механізмів адміністративної політики щодо підтримки експортного потенціалу є спрощення регуляторних процедур у сфері зовнішньоекономічної діяльності, що передбачає звільнення національних суб'єктів господарювання від окремих обтяжливих зобов'язань.

До економічних методів державного впливу на зовнішньоекономічну діяльність належать інструменти, що базуються на вартісних категоріях, зокрема податкове та митне регулювання, кредитування, система гарантій і страхування експортних операцій.

Стримуючими факторами для зернового експорту є вітчизняна транспортно-логістична інфраструктура, яка працює з низькою ефективністю доробки та перевезення зерна. Зокрема, витрати на логістику зерна від виробника в Україні до портів на Чорному морі є приблизно на 40% вищими, ніж вартість схожих витрат у Франції чи Німеччині, та на 30% – ніж у США. Тому протиріччя між темпами розвитку зернового господарства і транспортно-логістичної інфраструктури стає нагальною проблемою та потребує вирішення на державному рівні через вдосконалення механізму регулювання ринку зерна. До того ж розвиток зернової логістичної інфраструктури забезпечує створення робочих місць, доданої вартості продукції, що сприяє збільшенню надходжень у державний та місцеві бюджети. Отже, реформа державного регулювання має бути комплексною і спрямованою на максимально можливе усунення бар'єрів

для приватних компаній, що працюють на ринку аграрної логістики та мають бажання інвестувати в оновлення інфраструктури [25].

Таким чином, стратегічною метою державної підтримки процесу формування експортного потенціалу зернової галузі є створення сприятливих економічних, організаційних і правових умов для модернізації та розвитку експортного сектору України. Ця мета передбачає узгоджене та послідовне впровадження єдиної державної зовнішньоекономічної політики, а також стимулювання співпраці між усіма зацікавленими сторонами у напрямі нарощування обсягів експорту українського зерна.

З огляду на комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на сучасний стан та майбутнє українського зернового експорту, виникає нагальна потреба у впровадженні цілісної системи державних заходів зі стимулювання зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід дозволить не лише ефективно долати наявні бар'єри в експортній сфері, а й повною мірою використати позитивні зрушення в економіці та зовнішньоекономічній політиці України задля розвитку експорту зернових культур.

3.3. Прогноз формування експортного потенціалу зернової галузі України

Світовий ринок зерна має високу ступінь привабливості, розвитку та високий рівень динаміки. Збройна агресія росії проти України здійснила досить великий вплив на кон'юнктуру світового ринку зерна ринок він зазнав чи не найбільших трансформацій. Це об'єктивно спричинило посилення невизначеності та нестабільності ринку.

Аналіз стану світового ринку зерна ґрунтується на показниках попиту та пропозиції, обсягів торгівлі, цін, запасів та споживання і передбачає здійснення моніторингу їх змін та визначення тенденцій розвитку основних параметрів ринку. Розмір і темпи зростання ринку є ключовим показником ринкової кон'юнктури.

Аналіз основних показників світового ринку зерна за період з 2014/2015 по 2024/2025 маркетингові роки розглянемо за допомогою показників наведених в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Аналіз динаміки показників світового ринку зерна, млн тон

Рік	виробництво	пропозиція	попит	торгівля	запаси на кінець періоду
2014/15	2608,1	3278	2508,2	375,9	767,8
2015/16	2583,4	3351,0	2550,6	392,9	790,5
2016/17	2663,5	3454,2	2626,4	406,6	826,5
2017/18	2691,5	3518,0	2655,5	423,0	858,2
2018/19	2636,5	3493,0	2675,1	411,7	836,1
2019/20	2710,7	3546,3	2704,9	439,6	831,9
2020/21	2770,2	3603,9	2763,0	482,2	839,4
2021/22	2808,7	3640,2	2792,6	482,8	857,3
2022/23	2809,9	3662,0	2780,2	477,0	858,6
2023/24	2856,3	3725,6	2842,1	472,7	878,1
2024/25 (прогноз)	2847,7	3732,4	2870,3	471,9	878,9

Дані таблиці 3.4 свідчать, що за досліджуваний період основні параметри (виробництво, пропозиція, попит, торгівля, запаси на кінець періоду) зернового ринку мають чітку тенденцію до зростання. До того ж обсяги пропозиції на ринку суттєво випереджають попит. Це відбувається за рахунок сформованих в попередньому періоді запасів зерна, які в сукупності з виробництвом і формують ринкову пропозицію.

На наступному етапі аналізу побудуємо динамічні рівняння розвитку основних параметрів світового ринку зерна. Результати дослідження та розрахунків представлені на рис. 3.1.

Аналіз показників дозволяє зробити висновок, що за останні 11 років всі показники розвитку світового ринку зерна відображали стійкий зростаючий тренд. Розраховані динамічні рівняння свідчать про зростання об'ємів ринку в майбутньому. Динаміка зміни основних показників ринку – попиту і пропозиції зернових за останні 10 років у світі показує, що середньорічні темпи зміни

пропозиції є вищими від темпів зміни попиту, це відбувається завдяки стійкій величині запасів зернових.

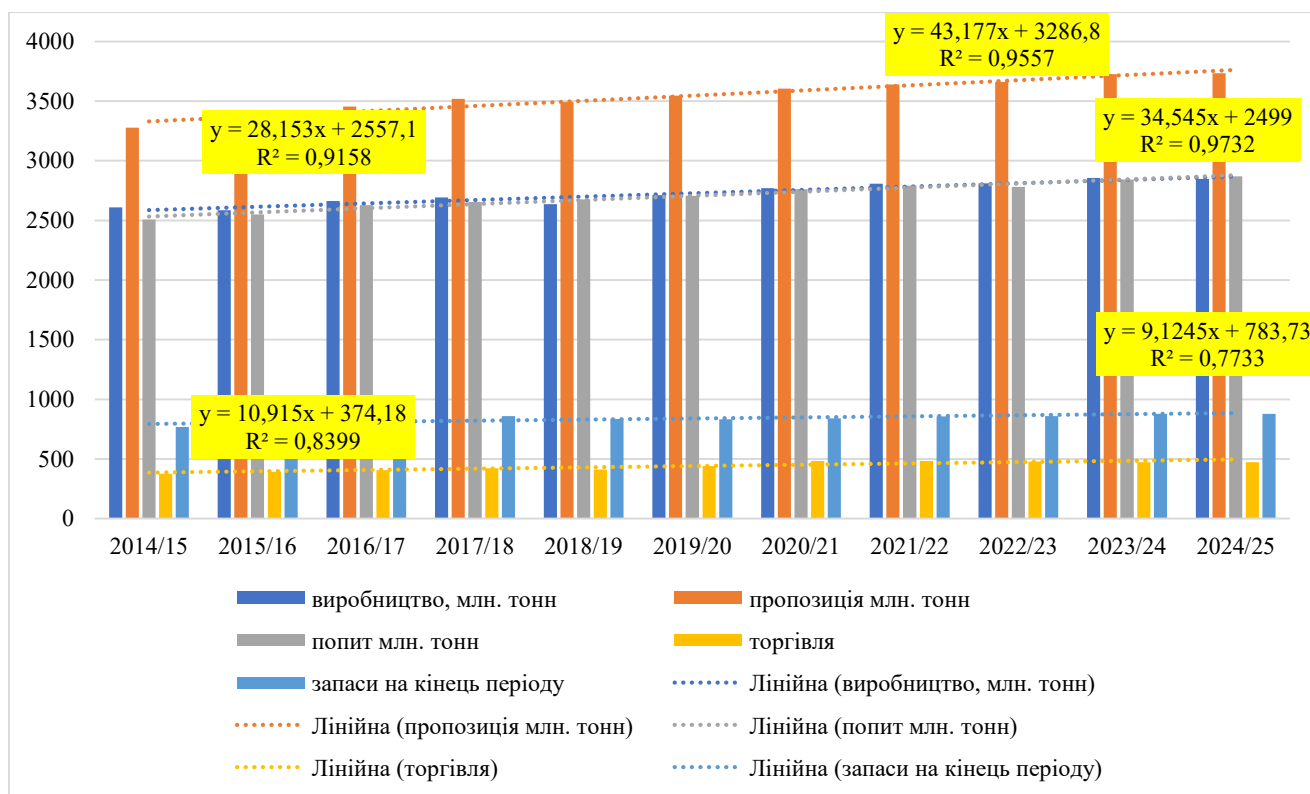

Рис. 3.1. Динаміка показників світового ринку зерна

Україна повністю забезпечує потреби внутрішнього ринку зернових, а також має можливість формувати потужний експортний потенціал зернової галузі. Війна на території України призвела до зниження сільськогосподарського виробництва в Україні. Постійні перебої спостерігались у ланцюгах поставок зерна, що вплинуло на зменшення обсягів експорту ключових видів зерна, таких як пшениця, кукурудза, ячмінь тощо.

Експорт зерна з України є важливим аспектом розвитку аграрного сектора країни та значущим компонентом нарощування валютної виручки, забезпечення продовольчої безпеки людства. Україна є одним з провідних світових експортерів зерна, і Європейський Союз є одним з ключових ринків збуту для української продукції.

Для визначення прогнозу експортного потенціалу ринку зерна в Україні охарактеризуємо та спрогнозуємо виробництво двох основних експортно-орієнтованих культур: пшеницю та кукурудзу. Для цього використаємо метод

аналітичного вирівнювання за рівнянням прямої тренду основних показників. Результати оцінювання представимо за допомогою рис. 3.2 та 3.3.

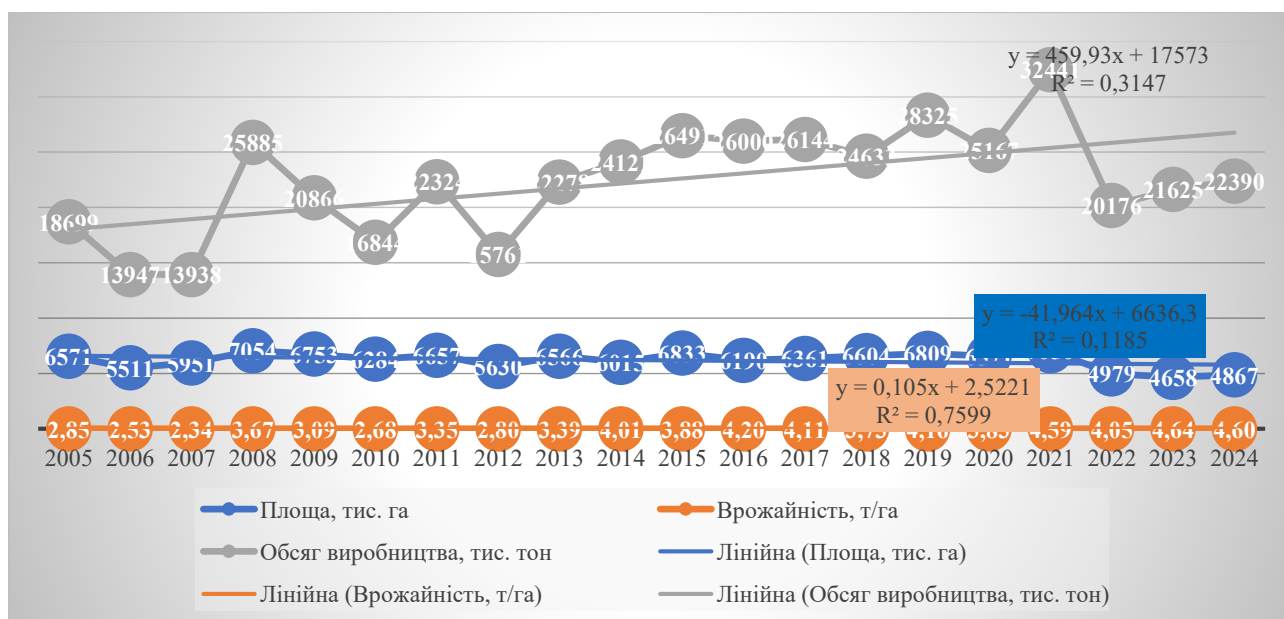

Рис. 3.2. Динаміка виробництва пшениці її врожайності та посівних площ. Умовою вимірювання показників виробництва пшениці є аналіз загальної тенденції. Використаний метод аналітичного вирівнювання за рівнянням прямої тренду. Рівняння тренду розміру посівів пшениці в Україні має вигляд:

$$y = -41,964x + 6636,3.$$

Відповідно до даного прогнозу середньорічне скорочення зібраних площ зернових складе 41,964 тис. га. Однак модель є не до кінця достовірною, так як коефіцієнт R^2 показує лише 11,85% її достовірності. Цьому явищу є логічне пояснення – наслідки війни в Україні.

Результати прогнозування відображено на рис. 3.3.

Скорочення посівних площ не призведе до зменшення обсягу валового збору, навпаки, побудоване рівняння тренду виробництва свідчить про стабільне середньорічне зростання виробництва на 459,93 тис. т. Отже проведений аналіз підтверджує значний експортний потенціал зернової галузі, а саме у виробництві пшениці.

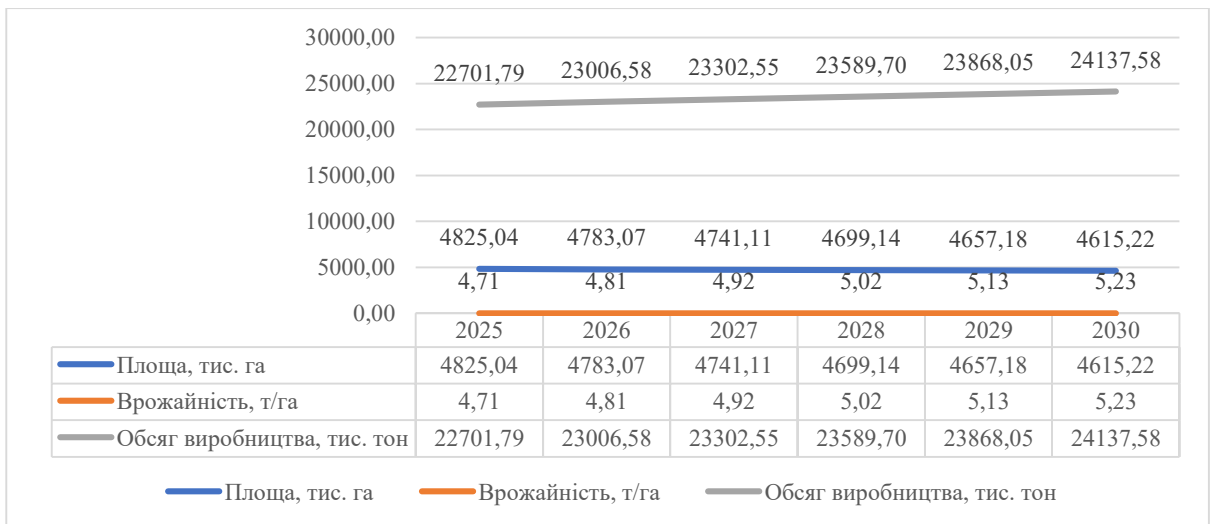

Рис. 3.3. Прогноз виробництва пшениці, її врожайності та посівних площ
 Побудуємо та проаналізуємо динаміка і прогноз виробництва кукурудзи за допомогою інформації поданої на рисунку 3.4.

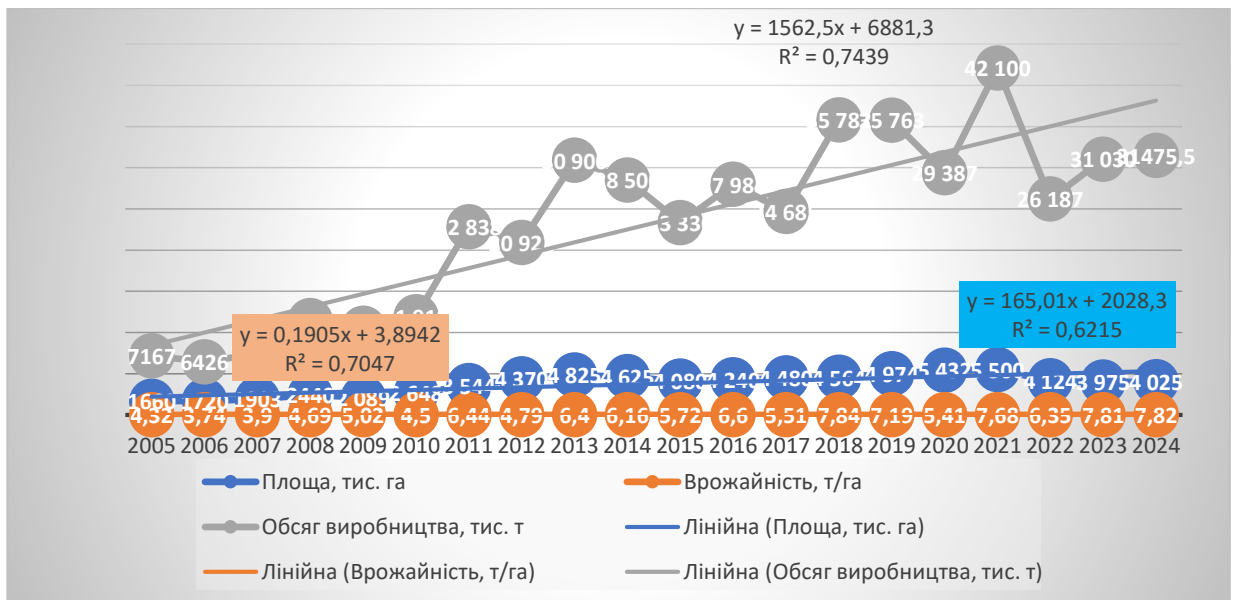

Рис. 3.4. Динаміка і прогноз виробництва кукурудзи, її врожайності та посівних площ

Аналіз розрахунків на рисунку 3.4 свідчить про аналогічні тенденції (порівняно з пшеницею) розвитку експортного потенціалу вирощування кукурудзи. Позитивним моментом є збільшення площ посівів кукурудзи. Валові збори у найближчій перспективі також будуть збільшуватися (прогноз 1562,5 щорічно), що є одним із чинників впливу на експортний потенціал зернової галузі в цілому по Україні. Прогноз виробництва кукурудзи її врожайності та посівних площ представлено на рис. 3.5.

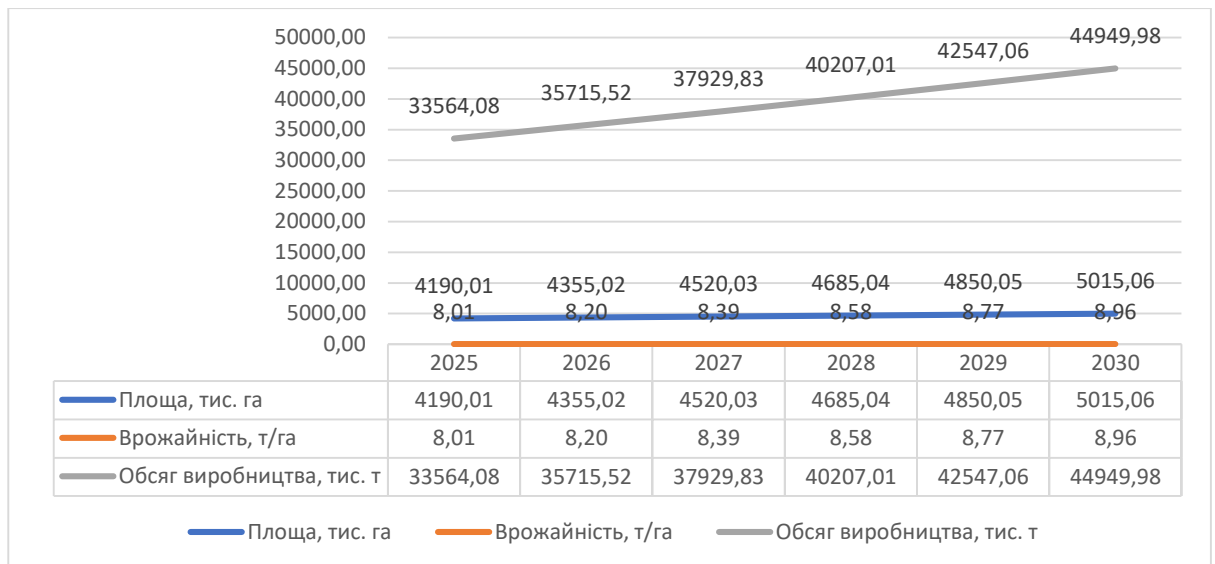

Рис. 3.5. Прогноз виробництва кукурудзи її врожайності та посівних площ
Узагальнюючи результати аналізу та прогностні оцінки до 2030 року, можна виділити основні напрямки підвищення ефективності формування експортного потенціалу зернової галузі України.

Таблиця 3.5

Напрямок підвищення ефективності формування експортного потенціалу зернової галузі України

Напрямок підвищення ефективності формування експортного потенціалу	Очікування ефекти	Заходи підвищення ефективності
Основний напрямок	Вся сукупність ефектів, перерахованих нижче	Припинення бойових дій та усунення загроз та наслідків воєнного часу
У сфері виробництва	<ol style="list-style-type: none"> Збільшення обсягів виробництва Зменшення витрат виробництва на одиницю продукції Підвищення якості продукції Підвищення конкурентоспроможності продукції 	<ol style="list-style-type: none"> Підвищення урожайності зернових культур за рахунок поліпшення агротехнічних умов виробництва Покращення технічної бази виробництва Використання більш сучасних технологій виробництва продукції Поліпшення якісних параметрів продукції за рахунок використання більш досконалих сортів та гібридів зернових Удосконалення структури виробництва зернових у напрямку підвищення частки культур, що мають вищий рівень рентабельності та користуються підвищеним попитом на зовнішніх ринках

У сфері логістики	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення пропускну́ї спроможності логістичної інфраструктури 2. Збереження якості продукції в процесі руху до кінцевого споживача 3. Мінімізація витрат на транспортування та зберігання продукції 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Використання оптимальних засобів та шляхів транспортування продукції 2. Удосконалення інфраструктури зберігання та перевалки продукції 3. Відновлення та удосконалення портової інфраструктури
У сфері зовнішньоекономічної діяльності	<ol style="list-style-type: none"> 1. Збільшення обсягів експорту 2. Оптимізація витрат на здійснення експортних операцій 3. Спрощення механізму та процедур експорту зерна 4. Підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази щодо формування експортного потенціалу зернової галузі 2. Укладення міждержавних угод щодо сприяння експорту зерна 3. Удосконалення системи стандартизації та сертифікації зернової продукції та її гармонізація із країнами-імпортерами 4. Поліпшення інформаційно-аналітичного забезпечення роботи суб'єктів ЗЕД 5. Удосконалення організаційного механізму діяльності суб'єктів ЗЕД

Таким чином, зернова галузь є стратегічним сектором розвитку економіки України, формуючи понад 25% загального виробництва сільськогосподарської продукції. Зростання світового попиту на зерно зумовлюють підвищення позицій України у світовому рейтингу. Тому на сьогодні державна підтримка українських аграріїв дозволить підвищити якість, ціни та розширити ринки збуту зернових.

ВИСНОВКИ

Експорт виступає початковим етапом інтернаціоналізації бізнесу. Його стратегічне значення полягає у сприянні економічному зростанню, використанні та нарощуванні конкурентних переваг, підвищенні рівня економічного розвитку до стандартів провідних країн, розширенні міжнародної співпраці та формуванні позитивного іміджу країни на світовій арені.

Розвиток сучасної держави неможливий без активної участі в міжнародному поділі праці, основною метою якого є розширення ринків збуту для національної продукції. Зовнішня торгівля, орієнтована на експорт, має забезпечити додаткові прибутки підприємствам за рахунок реалізації товарів на зовнішніх ринках.

Експорт потенціал є ключовим елементом економічного розвитку будь-якої країни, оскільки він сприяє економічному зростанню, створенню нових робочих місць, підвищенню фінансової стабільності та зміцненню національної економіки. Надходження від експорту формують валютні резерви, які мають вирішальне значення для забезпечення макроекономічної стабільності та подальшого розвитку країни.

Експортний потенціал можна охарактеризувати як спроможність зорієнтованого на процес функціонування у світовому економічному просторі суб'єкта щодо адаптування до конкретного міжнародного середовища.

Найбільш перспективним підходом до розуміння сутності експортного потенціалу є ресурсний (факторний) підхід, згідно з яким експортний потенціал формується на основі контрольованого набору матеріальних і нематеріальних ресурсів. Ці ресурси дозволяють реалізовувати стратегії, спрямовані на підвищення ефективності господарської діяльності та зміцнення позицій на зовнішніх ринках.

Формування експортного потенціалу аграрної сфери потребує комплексного підходу, що передбачає розвиток інфраструктури, інституційної підтримки, стимулювання інновацій, розширення ринків збуту та ефективне управління ресурсами на рівні підприємств. В умовах глобальних викликів та

внутрішніх трансформацій саме аграрний експорт може стати важливим чинником відновлення та економічного зростання України.

Виробництво зернових в 2024/2025 маркетинговому році порівняно з аналогічним показником 2015/2016 маркетингового року збільшилося на 10,23% і склало 2847,7 млн. тон. Світова пропозиція зернових в 2024/2025 маркетинговому році становить 3732,4 млн. тон., що на 11,38% більше порівняно з показником 2015/2016 маркетингового року. Попит на зернові в світі в 2024/2025 маркетинговому році склав 2870,3 млн. тон., що перевищує аналогічний показник 2015/2016 на 12,53 відсоткових пункти.

Загалом, світовий ринок зерна засвідчує тенденції зростання виробництва і пропозиції продукції та дещо нижчі темпи зростання попиту, що сприяє подальшому формуванню запасів та стабілізує ринок. Світове виробництво пшениці за останні чотири роки збільшилося на 2,24%. Це відбулося за рахунок збільшення валових зборів в 2023/2023 маркетинговому році порівняно з 2020/2021 маркетинговим роком у країнах Європейського союзу на 4,69%, Індії на 3,74%, Китаї на 2,24%, Пакистані на 12,0%, росії на 8,33%. Скоротилося виробництво пшениці в Україні на 18,46%, Австралії на 16,67%, Туреччині на 11,11% та Сполучених Штатах Америки на 2%.

Аналіз стану зернової галузі України дозволяє зробити висновок про скорочення виробництва зернових протягом 2020-2024 років. Скорочення відбулося через значне зменшення посівних площ, викликане повномасштабним вторгненням росії в Україну. В 2024 році порівняно з 2020 роком виробництво зернових зменшилося на 19,53% або на 12,8 млн. тон. Це відбулося за рахунок зменшення виробництва всіх складових, зокрема виробництво пшениці скоротилося на 10,01%, кукурудзи на 20,24%, ячменю на 41,7%, жита на 39,13%.

В 2024 році в структурі зернових виробництву кукурудзи, пшениці і ячменю належить найбільша частка. Зокрема питома вага виробництва кукурудзи становить 45,85%, пшениці – 42,49%, ячменю – 9,87%. Сумарно цим культурам належить 98,21% всього виробництва зернових.

Зернова галузь України має високий експортний потенціал. Пропозиція та виробництво значно перевищує потребу внутрішнього ринку. Через порушення логістичних зав'язків та руйнування каналів реалізації запаси зерна в 2021/2022 року майже в п'ять разів перевищували аналогічний показник довоєнного періоду. Зниження експорту, що відбулося, значною мірою пов'язане з блокуванням морських портів та утрудненням вивозу зерна з країни. В 2022/2023 маркетинговому році завдяки підтримці міжнародних партнерів, побудові нових каналів реалізації запаси зменшилися майже вдвічі, що є позитивними змінами.

Зернова галузь України є фундаментальним елементом аграрного сектора, який формує значну частину експортного потенціалу країни. У період глобальних трансформацій, воєнних викликів та нестабільності зовнішніх ринків стратегія розвитку зернового експорту потребує системного підходу. Важливо не лише нарощувати обсяги експорту, але й змінювати його якісну структуру, орієнтуючись на продукцію з високою доданою вартістю, інновації та глобальні ланцюги вартості.

Можна запропонувати триетапну модель формування експортного потенціалу зернової галузі:

- товарно-кон'юнктура стабілізація та експансія;
- інтеграція в глобальні виробничі мережі;
- орієнтація на виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Таким чином, формування сучасного, адаптивного та конкурентоспроможного експортного потенціалу зернової галузі України є багаторівневим процесом, який вимагає системного підходу. Паралельна реалізація трьох етапів дозволить ефективно включитися у світовий поділ праці. Ключову роль при цьому має відігравати державна політика, яка повинна бути спрямована на створення сприятливого середовища для експорту, стимулювання інновацій та захист національних інтересів на зовнішніх ринках.

Стратегічною метою державної підтримки процесу формування експортного потенціалу зернової галузі є створення сприятливих економічних, організаційних і правових умов для модернізації та розвитку експортного

сектору України. Ця мета передбачає узгоджене та послідовне впровадження єдиної державної зовнішньоекономічної політики, а також стимулювання співпраці між усіма зацікавленими сторонами у напрямі нарощування обсягів експорту українського зерна.

Прогноз виробництва пшениці і кукурудзи до 2030 року свідчить про збереження експортного потенціалу зернової галузі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
2. Митний кодекс України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Податковий кодекс України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2755-17>
4. Аграрна політика : навч. посіб. / Кваша С.М. [та ін.] ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : НУБіП України, 2022. – 316 с.
5. Агробізнес України інфографічний довідник 2023 року URL: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2023
6. Агробізнес України інфографічний довідник 2024 року URL: https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2024/?utm_source=latifundist&utm_medium=footer
7. Білова Н. Експортні операції: порядок відображення в податковому та бухгалтерському обліку. *Податки та бухгалтерський облік*. 2009. №95. С. 20-28.
8. Боднар О.В. Вплив війни на розвиток ринку зерна в Україні інноваційна економіка. *Науково-виробничий журнал*. 2023. №4. URL: <https://inneco.org/index.php/innecoua/rt/captureCite/1151/0>
9. Бондар Ю.А., Легінькова Н.І., Фабрика І.В. Експортний потенціал підприємства: сутність, принципи формування та умови максимізації. *Вісник післядипломної освіти*. 2021. Том 16, № 45 «Серія «Соціальні та поведінкові науки». С. 125-137.
10. Марченко Д., Шталь Т. Формування експортного потенціалу як елементу розвитку експортної діяльності підприємства. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Економічні науки*. 2018. №2. С. 121-126.
11. Волкова І.А. Облік зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / І. А. Волкова, М. В. Реслер, О. Ю. Калініна. – К. : ЦУЛ, 2016. – 301 с.

12. Мазур Д., Мазур О., Мазур Г., Ковбій А. Сутність та особливості формування експортного потенціалу як елементу розвитку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2025. №1. С. 452-456
13. Гарбар Ж.В. Інноваційна складова експортного потенціалу переробних підприємств АПК. *Slovak international scientific journal*. 2020. №43. Вип. 2. С. 9-18.
14. Грідін О. В. Зернопродуктовий підкомплекс України: сучасний стан, актуальні проблеми та перспективи розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2017. №1. С. 21–27.
15. Давидова, К. Експортні операції у практичних прикладах : податковий облік. *Баланс*. 2011. №81. С. 25-28.
16. Дахно І.І. Зовнішньоекономічна діяльність : навч. посіб. / І.І. Дахно, В.М. Алієва-Барановська ; [за ред. І.І. Дахна]. – Київ : Центр учбової літератури, 2018. – 355 с.
17. Загроза продовольчій безпеці світу / Міністерство закордонних справ України. 2023. 23 листопада. URL: <https://mfagov.ua/zagroza-prodovolchij-bezpeci-svitu>. (7)
18. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : практикум / Босак А. О. [та ін.] ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів : Міські інформаційні системи, 2023. – 119 с.
19. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : підручник / [А.А. Мазаракі та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. А. А. Мазаракі та д-ра екон. наук, проф. Т. М. Мельник ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. – 651 с.
20. Зовнішньоекономічна діяльність України в системі глобальних конкурентних відносин: агропродовольчий вимір : колект. монографія / [О.І. Павлов та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. О.І. Павлова ; Одес. нац. акад. харч. технологій, Каф. економіки пром-сті. – Одеса : Астропринт, 2019. – 269 с.
21. Зовнішньоекономічні операції і контракти: навч. посіб. / В.В. Козик,

Л.А. Панкова, Я.С. Крап'як, О.Ю. Григор'єв, А.О. Босак. – 2-ге вид. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 608 с.

22. Кваша С.М. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С.М. Кваша. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. – 252 с.

23. Коблянська О.І., Сліпченко Ю.В. Сучасний стан проведення експортно-імпортних операцій в Україні. *Облік і фінанси АПК*. 2007. №5.

24. Козуб В.О., Сидорова Ю.О. Теоретичні аспекти формування та реалізації експортного потенціалу підприємства. *The V International Scientific and Practical Conference «Concepts and use of technologies in practice»*. November 28-30, 2022, London, Great Britain. 248 p.

25. Крилов Я.О. Основні напрями розвитку ринку зерна та механізму його регулювання в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. №3. С. 43–53.

26. Куцик В.І., Кузьма Х.В., Дмитрів І.О. Основи зовнішньоекономічної діяльності підприємства через призму формування експортного потенціалу країни. *Підприємництво і торгівля*. 2022. №34. С. 5-10.

27. Лаврів І.М. Теоретичні аспекти формування експортного потенціалу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8 (1). С. 129-131.

28. Лотиш О.Я. Стратегічний аналіз зернової галузі України: стан та перспективи розвитку. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37618/1/>

29. Лотиш О.Я. Мікроекономічний аналіз світового ринку зерна. *Економіка та суспільство*. 2021. №24.

30. Ляшенко О.М., Турський І.В., Дем'янюк О.Б. Динаміка світової торгівлі пшеницею: аналітичне оцінювання. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2022. Випуск 2 (02)

31. Мельник О.Г. Експортний потенціал підприємства: сутність і методологічні основи аналізу. *Проблеми економіки*. 2017. № 1. С. 226-231.

32. Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та

аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. №1-2 (8-9). С. 241-271.

33. Найбільші країни-виробники пшениці: детальний огляд URL: <https://gelios.ua/najbilshi-krayiny-vyrobnyky-pshenyczi-detalnyj-oglyad/>

34. Напрями підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах формування і функціонування ЗВТ з ЄС : монографія / [Вдовенко Н.М. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. НААН України Кваші С.М. ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України [та ін.]. – Київ : Кондор, 2018. – 440 с.

35. Орлов В. Ідентифікація факторів формування економічного потенціалу насінницьких підприємств. *Економіка та суспільство*. 2023. №49.

36. Піддубна Л.І., Іванієнко К.В. Фактори формування експортного потенціалу промислових підприємств. *Економіка розвитку*. 2015. № 1 (65). С. 104-109.

37. Піддубний І.О. Експортний потенціал підприємства: формування та розвиток : монографія / Піддубний І.А., Піддубна Л.І., Шестакова О.А. ; Харків. нац. екон. ун-т ім. Семена Кузнеця. – Харків : Чальцев О. В. [вид.], 2017. – 257 с.

38. Пушак, Я. Я. Механізм управління системою продовольчої безпеки регіону : теорія, методологія, практика : монографія / Я. Я. Пушак. – Херсон : Айлант, 2012. – 324 с.

39. Регулювання аграрного сектору економіки України в умовах євроінтеграції : монографія / Діброва А.Д. та ін. ; за ред. А.Д. Діброви, В.Є. Андрієвського ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, Ін-т розвитку аграр. ринків. – Київ : Інтердрук, 2014. – 572 с.

40. Регулювання ринку зерна України в умовах глобальних викликів : монографія / Діброва А.Д. [та ін.] ; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – Ніжин : Лисенко М.М. [вид.], 2020. – 159 с.

41. Самуельсон П., Нордхауз В. Экономика: пер. с англ. БИНОМ, 1997.

42. Скорнякова І.В. Експортний потенціал обробної промисловості України: управління процесом формування: Монографія. – Наук. світ, 2006. – 175 с.

43. Скриньковський Р.М., Клювак О.В., Процевят О.С. Діагностика експортного потенціалу підприємства. *Проблеми економіки*. 2016. № 4. С. 163-170.
44. Скрипник Н.Є., Наривська А.В. Особливості формування та розвитку експортного потенціалу країн ЄС в контексті глобальної нестабільності. *Інфраструктура ринку*. 2024. Випуск 78. С. 41-47.
45. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкаралупа. К.: Наук. Думка, 2000. С.192.
46. Талавіра Є.В. Сучасні тенденції регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств в умовах глобалізації. *Ефективна економіка*. 2014. № 9.
47. Управління експортним потенціалом України : монографія / А. А. Мазаракі, В. В. Юхименко, О. П. Гребельник та ін. За заг. ред. А. А. Мазаракі. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 210 с.
48. Ус Т.В. Сутність та аналіз методичних підходів до оцінки експортного потенціалу підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 119-127.
49. Хачатрян В., Стратійчук В. Концептуальні основи розвитку експортного потенціалу підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету* 2022, № 5, Том 1. С. 28-32.
50. Хомич О.В., Манаєнко І.М. Розвиток експортного потенціалу підприємства на європейському ринку FMCG в умовах ризиків. *Проблеми економіки*. 2020. № 3. С. 133–138.
51. Хорошун В. ТОП-10 країн виробників пшениці в 2022/23 МР, URL: Latifundist.com <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-pshenitsi-v-2022-23-mr>
52. Чубар М.М. Сучасні підходи до визначення структури експортного потенціалу промислового підприємства. *Культура народів Причорномор'я*. 2013. № 260. С. 364-368.

53. Чухраєва Н.М. Сутність та структура експортного потенціалу промислових підприємств. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2017. № 4-5. С. 73-77.
54. Шибаніна О.В., Кікоть Н.Е. Формування та підвищення експортного потенціалу аграрних підприємств під впливом зовнішніх ринків. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент*. 2020. Випуск 45. С. 41-47.
55. Шибасєва Н.В., Бабан Т.О. Модифікація форм та методів державного регулювання економіки як фактор забезпечення стійкого економічного розвитку. *Information aspects of socio-economic systems' development: Monograph 5/ Ed. by A. Ostenda, T. Nesterenko Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej, Katowice School of Technology, 2016. P. 77-85.*
56. Dergachova V.V., Ovcharova Sn.K., Martynenko O.V. Export potential of the enterprise in terms of exit on european market. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2019. С. 105-115.
57. FAO Crop Prospects and Food Situation – Triannual Global Report №1 march 2025 URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/7c35b7d7-602c-4b5c-952c-22160d4f8737/content>
58. FAO Crop Prospects and Food Situation – Triannual Global Report. №1, March 2024. URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/8ce51384-f3d4-4598-8c57-bb38cfd5b06e/content>
59. Food Outlook BIENNIAL REPORT ON GLOBAL FOOD MARKETS November 2023 URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/825dc0b7-57bc-4a53-8182-056c40c1c80f/content>
60. Heckscher Eli F. Heckscher-Ohlin Trade Theory // Eli F. Heckscher and Bertil Ohlin ; translated, edited, and introduced by Harry Flam and M. June Flanders. – Cambridge : The MIT Press, 1991. – 234 p.
61. Marandu E. E. Strategy Factors Associated with the Export Performance of Manufacturing Firms / E. E. Marandu // Export Performance of Firms. – 2008. – Vol. 11. – P. 33–76.

62. Zou S. The Determinants of Export Performance: Review of the Empirical Literature Between 1987 and 1997 / Shaoming Zou, Simona Stan // International Marketing Review. – 1998. – Vol. 15 (5). – P. 333–356.